

HUKUK TARİHİ ÇALIŞMALARI-1

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-

26 Ocak 2022

PROF. DR. MEHMET AKİF AYDIN
DR. ABDULLAH MUSAB ŞAHİN

MEDİPOL
UNV-YAYIN

MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

HUKUK TARİHİ ÇALIŞMALARI-1

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-

26 Ocak 2022

DÜZENLEYİCİ

PROF. DR. MEHMET AKİF AYDIN

İstanbul Medipol Üniversitesi
Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

EDİTÖR

DR. ABDULLAH MUSAB ŞAHİN

İstanbul Medipol Üniversitesi
Hukuk Tarihi Anabilim Dalı

MEDİPOL
UNV-YAYIN
MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Mehmet Akif Aydın: İstanbul Medipol Üniversitesi bünyesinde yakın zamanda bir Hukuk Tarihi Araştırmaları Merkezi kurduk. Bu merkezde hukuk tarihi çalışmalarına imkân ölçüsünde bir katkı yapmayı arzu etmekteyiz. 40 cildini İslam Araştırmaları, 60 cildini de İstanbul Medipol Üniversitesi bünyesinde oluşturduğumuz 40-50 bilim adamı ve arşiv uzmanından oluşan çalışma gurubuyla toplam 100 ciltlik kadı sicillerini neşretmeye muvaffak olmuştuk. İnternet ortamında herkesin serbestçe ulaşımına açılan bu veri tabanı gerçekten yararlı bir kaynak oldu ve doğrusu bizim beklediğimizden daha fazla kullanıldı ve hâlen de kullanılmakta. Bu tür neşirlerin hukuk tarihi çalışmalarına önemli bir kolaylık sağladığı ve derinlik kazandırdığı her türlü izahtan varestedir. Üniversitelerde Araştırma Merkezlerine kadro tahsis edilmediği ve ciddi bir kaynak ayrılmadığı hiçbirimize sır değil. Gönül ister ki bu merkez ve genel olarak araştırma merkezleri bir zamanlar birçok tarihçi, hukuk tarihçisi ve ilahiyatçı meslektaşlarımızla beraber çalıştığımız İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) örneği bir imkâna ve canlılığa sahip olsunlar. Buna rağmen üniversitelerin imkânlarını kullanarak bu merkezlerde ilmi araştırmalara belli bir disiplin ve metot, belli bir ivme kazandırmak her zaman imkân dahilinde. Kem âlâtle kemâlat olmazsa da sınırlı imkânlarla da faydalı işler yapılacağı kanaatindeyiz.

Biz merkezimizin ilk ilmi etkinliği olarak zoom üzerinden bir seri çalıştay yapmayı planladık. Bu çalıştaylarda Türkiye'deki hukuk tarihi çalışmalarını bir teşrih masasına yatıralım istedik. Araştırma alanları, metotları, bugüne kadar yapılanlar, yapılmayanlar, eksik yapılanları, yapılması gerekenleri konunun uzmanlarıyla bir çalıştay dizisiyle değerlendirelim; iyi yapılanları, eksik yapılanları, yapılması gerekenleri görelim istedik. Bu seriden dört çalıştay yapmayı planladık. Malum, hukuk tarihi üç alanla çok yakından ilgili; hukuk, tarih ve ilahiyat. Bununla bağlantılı olarak üç fakülte Hukuk, Tarih ve İlahiyat fakülte ve bölümlerinde çalışan değerli bilim adamları hukuk tarihi alanında çalışmalar yapıyorlar ve yaptırıyorlar. İktisat tari-

hinin hukuk tarihiyle yakın ilişkisi dolayısıyla İktisat Tarihi bölüm veya kürsülerini de buna eklememiz gerekiyor. Bu sebeple bu çalıştayların birincisini tarihçiler, ikincisini ilahiyatçılar ve üçüncüsünü de hukuk tarihçileriyle yapmayı planladık. Bir dördüncü çalıştay da arşiv uzmanlarıyla yapmayı planlamaktayız. Ben gerek çalıştayların gerekse merkez bünyesinde yapacağımız diğer çalışmaların hukuk tarihi alanına katkıda bulunmasını temenni ve ümit ediyorum.

İlk çalıştay tarihçi ilim adamlarıyla yapalım istedim. Malum hukuk tarihi düz bir çizgide geçen bir kurallar bütünü değil. Ta Gök-türklerden, Hunlardan başlayacak olursak, 2000 yıldan fazla bir zaman dilimi içerisinde gelişen kurallar ve kurumlar bütünü. Bu bakımdan, bugün yürürlükte olan hukuku değerlendirir gibi geçmiş hukuku değerlendirmemiz mümkün değil. Burada, tarih formasyonunun önemli bir yeri var. Onu tek bir zaman diliminde, çizgisinde değerlendirdiğimizde büyük yanlışlıklar yapabiliyoruz. Bu yüzden, istedim ki ilk önce tarihçileri bir dinleyelim, yani yapılanları... Bu-raya çağırdığımız hocalarımız hukuk tarihiyle de ilgili hocalar. Yapılanlar içinde genel hatalar nelerdir, yapılması gerekenler nelerdir? Şu tür kaynaklara inilmiyor, şunlar kullanılmalı gibi bir yorumun, bir bilginin ortaya konulmasını bekliyorum. İkinci çalıştay olarak, İlahiyattaki İslam Hukuku hocalarını çağırmayı arzu ediyorum bu-raya. Çünkü, hakikaten hukuk tarihinin önemli bir bölümü İslam Hukuk Tarihi. Dolayısıyla, İslam Hukuk tarihi kısmı İlahiyat Fakültesindeki fıkıh hocalarını da yakından ilgilendiriyor. Onları dinlemeyi arzu ediyoruz. Üçüncüsü de Hukuk Fakültelerinde hukuk kökenli hocalarımızın, hukuk tarihçisi hocalarımızın katılacağı, daha aktif olacağı bir çalıştay. Sonra bu üç çalıştayın notlarını çözüp kitap olarak yayınlamak ve Türkiye’de tarihçi olsun, ilahiyatçı olsun, hukukçu olsun bu alana ilgi duyan kimselere göndermek, arzumuz bu. Ben, şimdiden katıldığımız için hepimize çok teşekkür ediyorum. Bugün, biraz da artık şans mı demek lazım, evlere kapalı olduğumuz bir zamana denk geldi. En azından fakülteadaki mesainizi bölmedik, ama

bu kez de evde istirahatinizi engellemiş olduk. Bu yüzden şimdiden hoşgörünüze sığınıyorum.

Şimdi, her hocamız istediği zaman söz alabilir ancak Mehmet Abi kurumdan. Ya onunla ya da Feridun Hoca ile başlayalım. Feridun Hocam, Kenan hoş geldiniz! Feridun Hocam sizden başlayalım. Sonra herhangi bir sıra yok, bütün tarihçi hocalarımızı dinlemek istiyoruz.

Feridun Emecen: Çok teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Şu anda kayıt yapılıyor, o bakımdan sözleriniz kaybolmayacak. Sonra, çözdükten sonra, bütün katılan hocalara metni de göndermeyi arzu ediyoruz. Belki oraya ilave edeceği bir düşünce olabilir veya biraz tadil yapmayı düşünebilir. Son şeklini aldıktan sonra da kitap veya kitapçık olarak yayınlamayı planlıyoruz. Feridun hocam şimdi söz sizde. Buyurun!

Feridun Emecen: Teşekkür ederim. Tabii biz evden katılmıyoruz maalesef. Fakülteden katılıyoruz.

Mehmet Akif Aydın: Siz fakülteden katılıyorsunuz değil mi? Ben de fakültedeyim.

Feridun Emecen: Şimdi tabii bu yapılan, daha doğrusu düşünülen çalıştay gerçekten önemli. Bununla ilgili elde edilecek sonuçların da çok faydalı olacağını şahsen düşünüyorum. Çünkü hukuk tarihi denildiği zaman, son zamanlarda özellikle, bu tarihçi kesimin dışında bizatihi hukuk eğitimi alarak bu alana yönelen meslektaşlar ortaya çıktı. Dolayısıyla bunların çalışmaları, daha önce tek tük vardı ama şu anda epey yekûn tutuyor gibi görünüyor. Tabii siz daha iyi biliyorsunuz genel olarak. Ben baştan beri hep şöyle bir problem gördüm, genellikle tarihçiler daha önce bu anlamda birtakım meseleler üzerinde dururken, daha çok siyasi ve sosyal olayları değerlendiriyorlar. Bazen bunun içine iktisadi meseleler de girebiliyor. Fakat bunu yaparlarken, meselenin hukuki boyutlarını genellikle çok eksik bırakıyorlar veya bunun hukuki temelleri konusundaki bilgisizlikleri sebebiyle bazen ya ihmal ediliyor, konu eksik kalıyor, veyahut da

yanlış bir yönelim ortaya çıkabiliyor. Bu tarih araştırmalarında hepimizin zannediyorum ki genel tespiti bu yöndedir. Bunun bir başka ciheti de özellikle hukuk tarihi çalışan arkadaşlarımızın anlaşıldığı kadarıyla, tabii hepsini bu kategoriye koymak mümkün değil, daha ziyade tarihî bilgideki eksiklikler ve kaynak kullanımındaki problemlerle karşı karşıya kalmaları durumudur; dolayısıyla bunları değerlendirmede tarihî atmosferi genellikle ıskaladıklarını görüyorum. Yani bu ikisi nasıl bir arada buluşturulabilir, bu ciddi bir problem. Bunun için galiba işte ne bileyim, ikili bir sistem içerisinde müşterek çalışmalarla belki önemli ölçüde bu problem giderilebilir diye düşünüyorum. Bana göre şimdilik bu durumu böyle ifade edebilirim, yanılıyor da olabilirim, tabii ilgili arkadaşlarımız burada var zaten, onlar da konuyu benden daha çok biliyorlardır şüphesiz. Ama benim ilk anda gördüğüm eksiklik veya problem olarak bunu tespit edebiliyorum diye bu şekilde ifade etmiş olayım. Şimdi bu bağlam içerisinde biraz kaynaklardan bahsetmek isterim ki bizi bu konu yakından alakadar ediyor çalışma sahaları itibarıyla. Şimdi hukuk tarihi dendiği zaman bunun bir teorik çerçevesi olan yanı, bir de malum uygulama safhasını yansıtan ciheti var. Bu uygulama safhasını yansıtan kaynaklar özellikle tarihçi kesim tarafından daha çok ön plana alınıyor ama teorik çerçeve genelde çok ihmal edilebiliyor ve zaten problemler de buradan kaynaklanıyor gibi gözüküyor. Öte yandan da yine bu anlamdaki kaynak birikiminin, yani Osmanlı kaynak, belge, arşiv belgeleri itibarıyla söylüyorum, bunların da uygulamaya yönelik olan çeşitliliği konusunda bir eksiklik, bir bilgisizlik sözü konusu olabiliyor. Mesela son zamanlarda hepimizin karşı karşıya kaldığı meselelerden bir tanesi veyahut dikkati çeken hususlardan birisi, çok sık bir şekilde sadece şeriyye sicillerine dayanma ve sadece bunlarla yetinme düşüncesidir. Genellikle konular incelenirken bu şeriyye sicillerine bağlı, onları itibara alan çalışmaların yoğunlaşmış olduğu görülüyor. Halbuki Osmanlı Arşivi'ndeki belge külliyyatı, defter külliyyatı, hukuki uygulamaların bizatihi kendisini yansıtan

farklı kaynaklar olarak bize bilgi verebilecek tamamlayıcı mahiyette ve önemdedir. O yüzden sadece sicillere dayanmak ve söz konusu serileri göz ardı etmek doğru bir yaklaşım değildir. Şimdi bu noktada Osmanlı pratik uygulamasının bir neticesi olarak ortaya çıkan genel kanunnameler ve sancak kanunnameleri var mesela. Genel kanunnamelerin niteliği ve değerlendirmesi noktasında bazı ciddi tartışmalar mevzubahis olabiliyor. Geçmiş tartışmaları hatırlayalım. Bunların memleket genelinde pratik uygulamalara zemin mi sağladığı yahut uygulanmak üzere mi yollandığı görüşleri hemen ilk planda akla gelebilir. Onun yanı sıra biraz da bu sancak kanunnamelerinin uygulama itibarıyla nasıl anlamlandırılabilceği noktasının hayli ihmal edildiğini görüyorum. Dolayısıyla bu genel kanunnameler ve sancak kanunnamelerinin mahiyeti itibarıyla, ilk dönemlerden itibaren, daha doğrusu on beşinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren karşımıza çıkan en erken uygulamaya yönelik olan metinler gibi mütalaa edilmesi gerekir diye düşünüyorum. Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren başlayan bu süreç içerisinde, Osmanlı nizamının şekillenmesini anlamak için bunları belli bir yere oturtmak lazım geldiği çok açık. Fatih'in teşkilat kanunnamesi hususunda, bunun geç tarihli versiyonları elimizde olduğu için metne ait teknik meselelere dair tartışmaları bir tarafa bırakarak, yeni bir değerlendirmenin yapılmasını elzem görüyorum. Bu metin yayımlandı ama bunun analizine yönelik etraflı şekilde düşünülmüş bir çalışmanın henüz yapılmadığı kanaatindeyim. Bu metnin inceden inceye tetkik edilerek oradaki ifadelerin ne anlama geldiğini iyi düşünerek yapılmış bir çalışmanın eksikliği ortadadır. Bu sebeple bu metni genel Osmanlı teşkilat, hukuk tarihi ve bugüne yansımaları itibarıyla nasıl konumlandıracağımız hususu müphem kalmış durumdadır. Niye buna ihtiyaç duyuldu? Bunun altında yatan saikler nedir? Gerçekten burada sistematik bir hukuki prosedür ile mi karşı karşıyayız? Değilsen bu ne anlama gelir? Girizgâh kısmında yazılış amacı olarak ifade edildiği gibi eskiden beri var olan kanunların, mevzuatın ya-

zıya geçirilmiş hâli midir? Yoksa tepki çekme endişesi içinde yeni bir yönelimi ortaya koyma gayesini perdelemek için bu gibi bir ifade özellikle mi seçilmiştir? Bu sualleri çoğaltabiliriz tabii, ama bundan anlaşılacak husus tırnak içinde söylüyorum: “dalları değil, ağacı ama daha doğrusu ormanın kendisini” anlamlandırmak ve konumlandırmak olmalıdır. Tabii ki dalların özellikleri de mühimdir ama genel manzarayı tayin etmede işe yarar ise. Verdiğim derslerde bu kanun metinlerinin analizleri hususunu öğrencilerimizle genellikle bu yönde tartışmaya gayret ettiğimizi de parantez içinde belirtmek isterim. Bunu kurucu bir metin gibi kabul etmemek için de bir sebep bulunmadığını vurgulamalıyım. Çünkü onun ardından gelen reaya kanunnamesi, ceza tayinleri vs. ile alakalı II. Beyazid dönemindeki kanun metinleri ve giderek hayli genişleyen bir genel kanunname metinleri ortaya çıkmıştır. Daha önce de belirttiğim gibi şu basit tartışmaya girmek istemiyorum: genel kanunnameler uygulamaya mı yönelikti, yoksa genel bir çerçeve mi veriyordu? Ben daha çok oradaki uygulamaya yönelik olan maddelerin ne anlam taşıdığı üzerinde özellikle kafa yorulması gerektiğini düşünüyorum.

Böyle bakıldığında bunların süreç içerisindeki gelişme çerçevesi ve hangi ihtiyaçlar tahtında nasıl ortaya çıktığı, ne gibi bir değişime uğradığı noktaları bize bazı önemli ipuçları sağlayabilecek gibi gözüküyor. Öncelikle bu kanunname metinlerinin inşa sürecinin ve karşılaştırmalı metinlerinin tahlilinin, sistemi anlamak açısından önemini bu şekilde vurgulayıp başka bir fasıla geçelim. Bu anlamda hepimizin çok iyi bildiği divan kayıtlarıyla alakalı olarak pek çok defter serisi, özellikle 16. yüzyıldan itibaren nispeten kronolojik olarak fikir verebilecek evsafa mevcuttur. Bunlar içinde yine çok iyi bilindiği üzere sonradan mühimme adı verildiği anlaşılacak defterler başta gelir. Maliye ahkâmlarının da yine hukuki prosedür açısından incelenmesinde fayda vardır. Bunu diğer tasniflere dağılmış benzeri seriler izleyebilir. Fakat unutulacak bir başka önemli defter parçalarına dikkat çekmek isterim. Bunlar teftiş defterleridir ve dağınık şe-

killerde muhtelif yerlere yani tasniflere serpiştirildiği veya derlenen defter çeşitleriyle beraber tek bir defter içinde yer aldığından genellikle gözden kaçırılmıştır. Özellikle II. Bayezid dönemine ait olan bu anlamdaki hatta bir kısmı Fatih dönemine ait parça defterlerde bu çeşitli hukuki problemlerle alakalı uygulamaya yönelik olan teftişlerin kaziye şeklinde tespitle devlet merkezine divana gönderildiğini, oradan da ilgili kararların bu gönderilen defterlerdeki ilgili kaydın yanında notlar halinde derç edilerek alınan nihai kararın oraya işlendiğini tespit edebilme imkânına sahip olabiliyoruz. Yani kısaca demek istediğim şey, ilk Osmanlı hukuki uygulamalarını ve pratiğini anlamak bakımından bu tür farklı belgelerin de mevcut bulunduğudır. Yakın zamanda yayımlamış olduğumuz II. Bayezid dönemine ait 1501-1505 yıllarını kapsayan üç parça defterden oluşan ahkâm defteri genel kanunname metinleri ile birlikte hukuki tatbikatın erken tarihli örneklerini yansıtmaları itibarıyla ehemmiyetlidir. Yani aslında elimizde değerlendirmeyi bekleyen orijinal kılıklı kayıtlar bulunmaktadır ve bunlar şeriyeye sicilleriyle yetinmenin ne kadar eksik kalacağına da birer numunesini oluşturmaktadır. Kısaca sadece şeriyeye sicilleriyle yetinmemek ve bu anlamda da bunlardaki farklı kayıtların da olabileceği arayışı içinde bulunmak gerekir. Bunlara ait çok örnekler verilebilir tabii. Ama örneklerle sözü uzatmak istemem. Sadece şunu ekleyebilirim: yapılacak bir çalışmada daha bütüncül bir anlayış içinde hareket etmek, mühimme defterleri, şikâyet defterleri, bunların mahiyeti, sonra bunların karşılaştırılması, sicil kayıtlarıyla aynı dönemde yazılmış olan şikâyet kayıtlarının tetkiki, divan kayıtlarının mukayesesi ve saire gibi hususları gözden kaçırmamak elzemdir. Yani hakikaten böyle bakıldığında karşımıza çok muazzam bir iş çıkıyor. Şu anda kapsayıcı incelemeler bir hayli cılız görünüyor. Ayrıca çalışmalar yapılırken söz konusu muhtelif kaynakları göz önüne almak yanında işin tabiatına da vakıf olmak gerekiyor. Belki şöyle bir örnekle bunu izah edebilirim; farz-ı muhal divana intikal eden şikâyetler, hüküm halinde mühimme defterle-

rinde görünür. Buradan kısaca meselenin ne şekilde intikal ettiği öğrenilebilir. Ama bunun belki bir şikâyet arzı söz konusudur, genellikle bunları bugün arşivde bulmak mümkün değildir ama bazen tek tük de olsa rastlanabilir. Bunlar olmasa bile biz meselenin ne olduğunu öğrenmek için divan katibinin özetlemesine mahkumuz. Oradan nispeten şikâyetin niteliği anlaşılır. Sonra o metinde hüküm kısmı yer alır fakat bu hüküm kısmına baktığımızda meselenin tam olarak halledilmeyip tekrar ilgili kadılığa yollandığı görülür. Dolayısıyla burada çözüm merci, bir ölçüde yine mahallî kadılık olur. Eğer o mahallin şeriye sicilleri varsa bu ilgili hüküm üzerine kadı acaba nasıl bir işlem yürüttü ve nasıl davayı gördü suali açıklığa kavuşabilir. Kadı zaten ilgili davada durumu tespit eder, işlemleri yerine getirmek onun görevi olmayıp ehl-i örfeye aittir. İşte bu süreçleri takip etmek sanırım bize meselenin mahiyeti hakkında daha açıklayıcı bir çerçeve sunacak; genel anlamda da hukuki niteliği teorik zeminlerde ele alabilecek bir genişlik sağlayacaktır. Bununla beraber bazı çalışmalarda, meselenin ve uygulama safhalarının farkına varılmadığı için ilgili hükümle yetinmek ve mesele açıkta bırakılmasına rağmen o hükmün nihai karar olduğunu zannetmek gibi bir durum görülebiliyor. Yani sanki her şey Divan'da çözülmüş gibi yazma gayreti söz konusu olabiliyor. Böyle tuzaklara düşmemek gerektiği aşîkârdır. O yüzden bütün bunlara çok dikkat etmek lazım ve dolayısıyla da bir taraftan sicil kayıtlarını, eğer varsa tabii, aynı döneme denk düşünürse divan kayıtlarıyla mukayese ederek bu örneklemeleri vermek yoluyla, bunun nasıl çözülebildiğini doğru bir temel içinde nakletmek mümkün olabilir. Yani bu boşlukları gidermek gerekir diye düşünüyorum. Çünkü sosyal tarih çalışmalarında, yani bizatihi hukuk tarihi değil ama onunla çok bağlantılı bir şekilde sosyal tarih, iktisat tarihi ve siyasi tarih çalışmalarında bu kabil işin mutfağına yönelik ciddi eksikliklerin var olduğunu görüyoruz. Bunlara dikkat edilerek ancak hatalardan kurtulmak mümkün olabilir. Dolayısıyla bu noktada tarihçilerimizin özellikle ciddi yorumlama problemleri ve eksik-

likleri ortaya çıkıyor. Bu anlamda benim özellikle ilk anda söyleyeceğim genel çerçevedeki temel eksiklikler bunlardır. Ben burada çok basit şekilde uygulamalara yönelik yaklaşım problemlerine dair bazı hususlara dikkat çekmeye çalıştım; şüphesiz disiplinler arası çalışmaların muhtaç olduğu sağlam araştırma teknikleri yanında işleyiş mekanizmalarından haberdar olarak projelendirilmiş nitelikte kapsamlı çalışmaların vaktinin artık geldiğini düşünüyorum. Kendimize has kavramsallaştırmalarla hukuk tarihine yeni bir soluk getirmek ancak bu zengin malzemenin mahiyetini ve nasıl bir zihniyetin eseri olduğunu idrak etmekle mümkün olacaktır. Belki bu noktalarda diğer konuşacak meslektaşlarımız da farklı hususlara temas edeceklerdir. Ben şimdi girizgâh olarak, bu ana çerçeveyi söylemiş olayım ve sözü tekrar size bırakayım.

Mehmet Akif Aydın: Feridun Hocam çok teşekkür ederim. Gerçekten çok yararlı oldu. Şimdi bunlar üzerinde konuşulacak zaten. Biz bu çalıştayların, dün Bilgin hocayla da görüştük, bir dördüncüsünü aslında Arşivdeki uzmanlarla yapmayı düşünüyoruz. Arşiv kaynakları dediğiniz gibi sadece şerhiye sicillerinden ibaret değil. Burada kullanılan, kullanılması gereken diğer defterler var. Münferit dosyalar ve belgeler var. Hakikaten bunların hepsi bir bütün. Şimdi Bilgin Hoca siz mi başlasanız?

Bilgin Aydın: Hocam ben Feridun Bey'e bazı noktalarla ilgili olarak ilaveler yapmak için söz almak ve birkaç hususu vurgulamak istiyorum. Tabii ki Fatih Kanunnamesi'nin oluşum süreçleriyle ilgili ciddi anlamda problemler var. Yani bu kanunname metni neşredilmiş, çokça incelenmiş olsa bile oluşumu ile ilgili elimizde çok net veriler yok. Burada benim aklıma gelen örneklerden biri, kadı atamalarıyla ilgili. Kadı atamalarında beşer akçelik terakkîlerle atamaların yapılacağına dair bilgiler var mesela. O terakkîlerin beşer akçe şeklinde düzenli bir seyir göstermesi ve Fatih Kanunnamesi'nde yer alması mümkün değil. Benim bildiğim kadarıyla 1550'lerden sonra 5 akçelik terakkîler tedricen uygulamaya başlanıyor. Çünkü 1510'lu

yıllarda bile 5 akçe, 6 akçe, 8 akçe, 10 akçe maaş alan veya geliri olan kadılar var. Bu bağlamda, yani Fatih Kanunnamesi'nde böylesine düzenli bir terakkinin olması zaten imkânsız. Konrad Dilger bir tarihçi olarak buna özellikle dikkat etmişti, metinde anakronik unsurlar olduğunu ve Fatih Kanunnamesinin kesinlikle Fatih döneminde düzenlenmediğini ve çok daha geç bir tarihe ait bir metin olduğunu söylemişti. İmparatorluk yönetim esaslarını belirleyen bir metin olarak Fatih Kanunnamesi çok önemli. Feridun Hoca'nın da dediği gibi, bunun oluşum süreçlerinin yani fermanlardan derlenerek nasıl bir kanun metni hâline geldiğini ciddi anlamda incelemeye ihtiyaç var. Ben bu bağlamda özellikle Feridun Hoca'ya katkı yapmak için söz almak istedim. Konuya katkılarımı şimdilik bununla sınırlı olarak tutayım, sonra devam ederim.

Mehmet Akif Aydın: Bu tamamen size bağlı hocam.

Mehmet İpşirli: Bilgin Hoca, Defter konusunu siz çok çalıştınız bu konuda biraz etraflı bilgi verseniz iyi olur. Feridun Hoca'nın belirttiği gibi çok önemli bir konu. Malum sadece Divan-ı Hümayun kalemlerinde tutulan 30'dan fazla defter türü ve serisi var. Osmanlı dönemi için de defter birinci planda geliyor. Şeyhülislam Sun'ullah Efendi'ye soruyorlar. Vaktiyle yapılmış bir muamele hakkında defter ile evrak arasında bilgi farkı olsa hangisi ile amel edilir diye sorulunca Şeyhülislam cevabında deftere itibar edilir diyor. Aslında defter suret, evrak orijinal fakat defter devletin defterhanesinde muhafaza edildiği için değiştirilmesi (müdahalesi) mümkün değil. Evrakı ise taklit etmek mümkündür. Sahte belgelerin düzenlendiği oluyor. Yakalananlara ağır cezalar veriliyor. Sahte belge düzenleyen kâtibin sağ eli bileğinden kesiliyor. Mübahat Kütükoğlu Hoca iki sempozyum düzenledi, ağırlıklı olarak belgelerle ilgili idi. Defterler konusu hâlâ keşfedilmeyi bekliyor.

Bilgin Aydın: Hocam teşekkür ederim oradan devam edeyim ben de. Şimdi Osmanlı bürokrasisinde defterlerin doğuşu meselesi ciddi anlamda belirsizliğini koruyan bir mesele. Yani elimizdeki ve-

rilere baktığımız zaman, Feridun Hocamların neşretmiş olduğu ilk ahkâm defterleriyle başlayan bir gelenek, süreç var. Bu ahkâm defteri de 1500'lü yılların başına aittir. 1501 tarihinden itibaren başlayan bir geleneğe işaret ediyor. Fakat sicil geleneği çerçevesinde baktığımız zaman ilk siciller Bursa'da Fatih döneminden itibaren başlıyor. Yani Osmanlıların defter tutma geleneği pratik olarak Fatih döneminde var. O yüzden de bunu biliyoruz ki Fatih döneminde defter sistemi başlamış. Yani hükümlerin özellikle deftere kayıt usulünün mutlak bir şekilde Fatih döneminde başlamış olması lazım. Çünkü Fatih dönemine ait pek çok defter türü günümüze ulaşmış durumda. Bu yüzden de hüküm ihtiva eden ahkâm dediğimiz defterler de muhtemelen, oradan itibaren sistemli bir şekilde tutulmuş. Bu açıdan da mesela Bursa Kadı sicilleri bizim için çok önemli veriler ihtiva ediyor. Bu defter geleneğini ben bir bütün olarak değerlendirme taraftarıyım çünkü defterlerin çeşitliliği içerisinde özellikle kadıların tutmuş olduğu defterlerle Divan-ı Hümayun'a ait defter serileri imparatorluğun en eski defter serileri içerisinde yer alıyor. Tahrir veyahut da diğer muhasebe defterlerini bir tarafa bırakacak olursak, Osmanlı bürokrasisinde, hüküm veyahut da hüccet türü belgelerinin kaydedilme geleneğinin 15. yüzyılın ortalarından itibaren başlamış olması lazım. Bundan önceki süreçle ilgili olarak zaten hiçbir veri yok. Doğru dürüst elimizde ferman veya berat türü belgeler bile yok. Bu açıdan da bunların derlenip bir defter haline getirilmesi düşüncesinin muhtemelen Fatih dönemiyle başlamış olması gerekir diye düşünüyorum. Ve bu defterlerin içerisindeki belge türlerini analiz ettiğim zaman da oradaki belgelerin tür ve çeşitliliğinin aslında defterlerin muhtemelen da belirlediğini görüyoruz. Ferman dediğimiz belge türünün kaydı için 15. yüzyılın ortalarından itibaren defter tutulduğunu kabul edebiliriz. Ahkâm dediğimiz defterlere, hükümlerin (çoğulu ahkâm) yani fermanların kaydedildiğini görüyoruz. Hüccet türü bütün belgelerin ise Kadı sicillerine kaydedildiğini görüyoruz.

Bu anlamda defter tutmanın Mehmet İpşirli Hocamın da belirt-

tiği gibi Osmanlılara mahsus bir gelenek olarak çok esaslı ve önemli bir yeri var. Hatta Fatih Kanunnamesinde, kazaskerlerin, defterdarların ve sadrazamların yazmış olduğu buyruclardan bahsediliyor. (Fatih Kanunnamesi'nde ilginç bir şekilde buyruldu diyor, hüküm demiyor) Kanunname, fermanların üç farklı aşamada veya üç farklı farklı şekilde üretildiğini belirtiyor. Fakat bunların kaydedilip edilmediğine dair bir bilgi vermiyor.

Fatih döneminden itibaren başlayan sicil tutma geleneği bize ciddi anlamda büyük bir hukuk külliyyatını miras bırakmış. Bursa sicilleri, İslam dünyasında elimizde mevcut olan en eski siciller. Fatih döneminden başlayarak 1923'e kadar neredeyse kesintisiz diyebileceğimiz mükemmel bir seri kalmış. Bunlara İslam dünyasındaki hukuk pratiğinin de en önemli delilleri veyahut da en önemli koleksiyonu diyebiliriz.

1453 öncesi Osmanlılarda bir sicil tutma geleneği olup olmadığına dair net bir bilginiz olmadığını söyleyebilirim. Ama bütün veriler daha çok Fatih dönemine işaret ediyor. Özellikle hüccet veyahut da ferman türü belgelerin kaydedilmeye başlanma tarihiyle ilgili olarak bundan öncesi için bir şey söyleyemeyeceğim.

1453 öncesinde belgeler halinde günümüze ulaşmış materyaller az da olsa mevcut. Mesela kadıların düzenlemiş olduğu belgelerin ilk örneklerine Osman Gazi döneminden itibaren rastlıyoruz. 14. yüzyıla ait vakfiyeler var ve bu vakfiyeler aslında hukukî metinler olarak kadı sicillerine ne zaman kaydedilmeye başlandı net olarak bilmiyorum ama bu süreçten önce, yani kadı sicillerinin tutulmasından önce vakfiyeler gerçekten çok önemli. Hukukî ve tarihî metinler olarak ciddi bir boşluğu dolduruyor. 1453'e kadar olan süreçte aslında Osmanlı vakıf hukukunun gelişmesi bakımından en önemli istinat edeceğimiz kaynakların da başında bu vakfiyeler geliyor. Biz ilk 150 senelik bir süreçte vakfiyeleri inceleyerek ciddi anlamda tarihî, hukukî veriler ve vakıf hukukunun gelişimine ait veriler elde edebileceğiz. Mesela belgelerin dili meselesi, Türkçe'ye geçiş meselesi, vakıf hu-

kukunun terminolojik olarak oluşumu meselesi gibi pek çok husus vakfiyelerin analizi ile ortaya çıkarılabilecektir diye düşünüyorum.

Mesela para vakıflarıyla ilgili tartışmalar daha çok 16. yüzyıla ait gibi görünse de aslında 1430'dan itibaren para vakıflarının, vakfiyelerle tescil edildiğini görüyoruz ki bu da mesela uygulamanın eskiliğinin ortaya çıkarılması bakımından vakfiyelerin büyük önem taşıdığını gösteriyor. Yine kadıların düzenlemiş olduğu hüccetlerden, Fatih dönemi öncesindeki örnekler derlenerek bir seri halinde yayınlanabilir. Bu belgelerden hareketle o dönemde hukukî metinlerin gelişimini ve Osmanlı kadılarının hukuk pratiklerinin gelişimlerini inceleyebiliriz. Böylece hukuk tarihinin temel malzemelerini bir araya getirebiliriz diye düşünüyorum. Benim şimdilik bu çerçevede söyleyeceklerim bu kadar. Teşekkür ederim.

Feridun Emecen: Ben bir hususa açıklık getirerek devam edebilir miyim acaba? Şimdi Bilgin'in de bahsettiği üzere, yani bu vakfiyelerin yanı sıra mesela, o da çok ilginçtir, ben ona biraz dikkat çekmeye çalışmıştım, 1348 tarihli Orhan Bey'in bir mülknamesi var, bu çok önemli bir hukukî metindir aslında çünkü orada vakıftan daha farklı bir çerçeve çiziliyor. Üstelik de bu kayıt, aşağı yukarı 150 yıl kadar sonra bir tahrir defterleri içerisinde ve bizim yayımladığımız ahkâm defterinde ilgili köyle ilgili bir mesele dolayısıyla varlığını, canlılığını âdetâ sürdürüyor. Yani bir süreklilik görmek mümkün. Bu da ilginç bir örnektir. Peki bu Orhan Bey'in tuğrasını taşıyan mülknameyi Osmanlı bürokratları daha o dönemde acaba nereden elde ettiler de 1501 tarihli ahkâm defteri içerisinde bahsi geçti? Bu ahkâm kaydı 1348 tarihli olan mülknameye atıf yaparak meseleyi çözmeye çalışıyor. Bu durum uygulamanın niteliği açısından önemlidir. Bir de erken tarihlerde defter tutma usulü olup olmaması meselesinde; özellikle de timar ve mali kayıtları havi defterlere II. Murad döneminin neredeyse başlarından itibaren rastlanıyor. Bu defterler içinde de bazı ahkâm niteliği taşıyan kayıtlar bulunabiliyor. O kayıtlar, daha öncesine yönelik eskiye yapılan atıfları da ihtiva edebiliyor; do-

layısıyla sistemi buna dayalı olarak erkene çekme imkânı doğabiliyor. Ama bunlar tabii daha ziyade mali ve timarla alakalı kayıtlar. Fakat muhtemelen divandan doğrudan doğruya alınan kararları havi olarak birer kütük defteri vasfı taşıyan ahkâm-ı miri defteri tarzının ki bunlara çok çok sonra mühimme defteri denilecektir, ortaya çıkması, Bilgin'in de dediği gibi, galiba bir hayli sonra gibi görünüyor.

Mehmet İpsirli: Defter konusunda bazı çalışmalar yapıldı. Rahmetli Nejat Göyünç Hoca'nın Almanya'da Prof. Hinz'le çalıştığı konu İmad es-Serafi'ye ait bir muhasebe defteri idi. DİA'daki Defter maddesini de Nejat Hoca yazdı. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren epeyce bir süre Nişanlılık, Defterdarlık hizmetlerini ilmiye mensupları yürütüyor. İlhanlı ve Memluklu uygulamaları etkili oluyor. Defter incelemelerinden hukuk tarihi açısından çok önemli kayıtların, bilgilerin çıkacağı şüphesiz. Ancak her bir defterde 300-500 kayıt var ve bunların sağlıklı taranması gerekir. Yüzbinlerce defter var. Şeriye sicillerinin de defter olması konunun önemini artırıyor.

Feridun Emecen: İlginçtir; Risale-i Felekiyye mesela, Nejat Bey'in de bahsettiği gibi oradaki defter kayıt tarzının neredeyse aynısını biz Osmanlı ruznamçe türü olan defterlerinde görüyoruz. Çok enteresan, aynen temel kayıtlar Farsça olmak üzere devam ediyor. Rûznameçelerde bu anlamda Farsça başlık veya kayıt öbekleri yazma geleneği çok uzun süre devam ettirildi.

Mehmet Akif Aydın: Bu gelenek baştan beri geliyor. Şimdi vakıflar tabii, vakfiyeler vakıfların bir anlamda tapu senedi gibi. Osmanlı öncesinde birçok vakıf kurulduğu için oradan bugüne vakfiyye gelmesi aslında büyük bir tarihî zenginlik veriyor. Tabii onun da öncesi epeyce gidiyor. Yani Osmanlı öncesi, Selçuklu öncesi, Abbasiler hatta Emeviler'e kadar giden vakfiye örnekleri çıkabilir çünkü vakıf var.

Feridun Emecen: Evet, tabii özellikle de bu tahrir defterleri içerisinde, tahrir defteri çalışan arkadaşlarımız bilirler, hayli vakıf kaydı, özetler halinde de olsa mevcut. Bazıları Osman Bey, Orhan Bey önemine hatta onlardan önceki beylere kadar inebiliyor. Bura-

daki ilginç mesele; acaba bu vakıf kayıtlarını tahrir memuru nasıl gördü de buraya kaydetti? Eğer bunları o dönemde gördüyse asılları nerededir? Yani bütün bunlar izaha muhtaç konular.

Mehmet İpşirli: Burada bir noktaya temas yerinde olur. Vakfiyeler denilince, işin yarısından bahsediyoruz, belki vakfiye kadar hatta bazen vakfiyeden daha önemli olan, hocalarımız çok iyi bilir, muhasebe defterleridir çünkü vakıflara ait gayrimenkuller, binalar çok büyük değişikliğe uğruyor. Vakıf binaların ve arazilerin yıllık gelirlerinde tabiat şartları, bazı afetler veya el konulmalar vs. sebebiyle çok azalmalar oluyor. Vakfiyeleri evdeki hesap, muhasebe defterlerini de çarşı gibi düşünürsek evdeki hesap çarşıya uymuyor. Defterler bu değişim, gelir azalma ve çoğalmalarını, personel ödemelerindeki değişimleri, vakıf imareti (aşevi) için yapılan yağ, bal, hububat, sebze, meyve, ilaç mubayaalarındaki fiyatları sıhhatli olarak yansıtıyor. Dolayısıyla iktisadî ve hukukî bakımdan muhasebe kayıtları mühim. Mesela İcareteyn ve Mukata uygulamaları bu nevi değişiklikler sebebiyle ortaya çıkıyor ve gittikçe yaygınlaşıyor. Afetler sebebiyle bir vakıf binası yanıyor, yıkılıyor, kullanılamaz hâle geliyor. Vakıfların elinde bunları yeniden ihya edecek para yok. İstanbul'un birçok muhasebe köşesinin harabe görünümünü aldığını Batılı seyyahlar seyahatnamelerinde anlatıyor. İcareteyn usulü imdada yetişiyor. Keza istibdal ve bilhassa müstağna anı gibi uygulamaları defterlerde görüyoruz. Muhasebe defterlerini ve önemini bize tanıtan rahmetli Ömer Lütfi Barkan oldu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasında, Vakıflar dergisinde Fatih, Süleymaniye, Ayasofya, Eyüp Külliyyelerinin Muhasebe Defterlerini uzun makaleler halinde yayınladı. Bunlar siyakatla yazılmış, kendisinin kurduğu İktisat Tarihi Enstitüsü'nde uzmanlar okuyor, Barkan da değerlendirmesini yapıyordu. Dolayısıyla muhasebe defterlerinin hem hukuk tarihi açısından hem de iktisat tarihi açısından önemi çok büyük.

Mehmet Akif Aydın: Doğru, evet, diğer hocalarımızdan da bekliyoruz. Şimdi hiç kimseye tek tek söz verme yolunu seçmedik

ama Yunus Koç Hoca var, Uğur Hoca var, Abdurrahman Bey yeni katıldı sağ olsun. Hoş geldi o da. Mehmet Canatar Hoca ile selamlaştık.

Yunus Koç: Bu defter konusu, (ben de tabii, başından biraz kaçırırım ama zannımca fazla gecikmedim) önemli hocam, son derece önemli bir konudur. Diğer taraftan yayınlanmış ya da yayınlanmamış bazı kanunnamelerden bahisle özellikle Nicora Beldiceanu'nun yayımlamış olduğu bir nüsha vardır, Koyunoğlu nüshası, onun giriş kısmında bir açıklama vardır. Bu açıklamada nüshanın neden hazırlandığına binaen dağınık bulunan evrakın “bir mücellet cilt olması emri ferman olmağın” ifadesi, yer alır. Dolayısıyla böyle bir kanunname halinde bir metin vücuda getirmek için, farklı fermanların, farklı yasaknamelerin derlenip toparlanması hususunun doğrudan padişah emriyle yapıldığı ve bunun da tek cilt haline getirildiği giriş kısmında kayıtlıdır. Fatih Sultan Mehmet döneminin ikinci yarısında veyahut II. Bayezit döneminde yapılan bu derleme önemlidir. Osmanlı taşra idaresi ve hukuk uygulamalarında muamelata tabii birtakım hükümlerin tekrarlarından ve diğer diplomatik unsurlardan arındırılarak madde madde sıralanıp bab ve fasillara ayrılarak tek cilt haline getirilmesi işinin önemi büyüktür. Bu derleme ve maddeler haline getirilerek tek cilt halinde genel karakterli kanunnamelerin oluşturulması ardından da kopyalar yapılarak çoğaltılması işi Osmanlı Devleti'nin bir “kanun devleti” olmasının yolunu açacaktır. Bu metinleri birer hukuk kitabı olarak kadıların elinde bulunması hususu da vardır. Mesela bazı şeriyye sicillerinin baş kısmında bu metinler kopyalanmış vaziyette bulunur. Yani kadı mahkemede hüküm verirken referans kaynağı olsun, orada ellerinin altında bulunsun diye... Manisa şeriyye sicillerinin birinde, yanılmıyorsam, böyle bir genel kanunnamenin bir kopyası yer alır. Kadılar hin-i hacette ya da yargılama esnasında bunlardan yararlanıyor olmalıdır. İlhan ve Feridun Hocaların yayınladığı o ahkâm defterinde yer alan hükümlerden anlıyoruz ki bu kanunnamelere kadı ve mülki amirlerin

müracaat etmesi önem arz ediyor. Feridun Hocam çok doğru bir şekilde söyledi. Aslında oradaki her bir hükmün hem ortaya çıkışı hem de kanunname maddesi haline gelişi konusu da ayrı bir süreç. Kanunnamelerin uygulanma konusunda ortaya çıkan şüpheler vardı, bu şüpheyi de ortadan kaldıran, uygulama konusunda “kanun ve şar’a” uygun hüküm verilmesi ve davranılması tenbihatı hemen her hükümde yer alır. Az önce tesadüfen açtığım bir hükümde şöyle diyor: “Bundan evvel karındaşım Recep ile müşa ve müşterek tasarruf ettiğim yerlerin” karındaşın vefatıyla beraber yeniden tapuya müstahak olup olmaması sorunu var. Önceleri bu hissenin müşa ve müşterek tasarruftan dolayı hayattaki kardeşe doğrudan devri söz konusu iken sonradan bu hisse için tapu resmi istenmesine hüküm veriliyor ve kanun değişiyor. Bunun da nasıl çözüleceğine dair yine ahkâm defterindeki kayıtlar var. Sonra kanunname hükümlerinin uygulanması konusunda mühimme defterlerinde de hükümler var. Dolayısıyla ile Genel karakterli kanunnamelerdeki her bir hüküm maddesi, daha başlangıçtan itibaren resmî çift de dahil olmak üzere aslında muazzam bir araştırma konusu. Resmî çiftin niteliğinden tutun da sancaklar arası ya da bir sancak içerisindeki kazalar arasındaki farklılaşma bile bir problem. Niye kiminde 36, kiminde 33, kiminde 56’ya kadar çıkıyordu? Bu başlı başına bir problem. Tahsilat için mart ayının esas alınması, mart ayı kimin tahvilinde ise vergiyi onun alması hüküm bir kriterdir lakin verginin tahsil edilmesi bir başka problem. Anadolu’nun ücra bir köşesinde reaya mart ayında hangi akçayı buluyordu da dirlik sahibi ya da adamı bunu tahsil ediyordu? Ya da sipahi sefere gidecekken mart-nisan ayında, kıştan çıkmış insanların yiyeceği bile olmadığı bir dönemde sipahi kapıyı çalmış 36 akçe istiyor. Uygulamada bu nasıl yürümekteydi? Çünkü sahibi timar sefere gidecek vesaire, ne kadarını tahsil edecek? Yani uygulama konusu tamamen başka bir sorun. Ama her bir maddenin bu çerçevede derin bir araştırmaya konu olacak kadar açıkta bulunduğunu söylemeye çalıştım ben. Teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim. Evet hocalarım adanınız mı acaba söz alacak Yunus Hoca? Koç olacağına Uğur olsun.

Yunus Uğur: Doğrudan hukuk çalışan arkadaşlar, hocalarımız aramızda olduğu için ben sözü biraz daha geç alırım diye düşünüyordum. Evet, hocalarımızı tekrar ben de selamlarım. Akif Hocam bu vesileyle size tekrar teşekkür ederim. Bu araştırma merkezini yeni duymuş olduk ama çok memnun olduk gerçekten. İnşallah söylediğiniz gibi araştırma merkezi, tarihçileri, hukukçuları, ilahiyatçıları bir araya getiren bir odak, bir platform olur.

Çok bir hazırlık yapamadım ama biraz düşündüm. Bu merkezin yapabileceği şeyler olarak; literatürdeki sorunları, karşı karşıya kalarak bildiğimiz meseleleri düşünerek böyle bir merkez kurulu yorsa yapılsın. Yapılması lazım dediğimiz hususlar neler olabilir o çerçevede birkaç hususu ifade edeyim. Birinci mesele olarak, hukuk tarihinin tanımı ve kapsamına dair bir çalışmanın önemli olacağını düşünüyorum. Kafamızda bununla ilgili biz tarihçiler olarak netlik olmadığı için ya fazlaca hukuku dikkate alıyoruz ya da hiç dikkate almıyoruz. Az önce hocalarımın da ifade ettiği gibi örneğin bir sosyal tarihçiye bakıyoruz; ya çok hukukî bir meseleyle uğraşmasına rağmen hiç hukukla yani meselenin fikhî boyutuyla ilgilenmiyor ya da tam tersi. Diğer taraftan hukukçu araştırmacılar da uğraştıkları meselelerin hiç tarihî yönüne, kronolojisine bakmayabiliyor. Meselenin 17. yüzyılda ya da 18. yüzyılda geçmesi sanki değerlendirmeyi etkilemiyor. Böyle olunca da yorumlar normatif kalabiliyor. Dolayısıyla bu meseleler çerçevesinde, merkez, bir platform olarak bu farklı grupları ve yaklaşımlarını bir araya getiren çalışmaların ortaya çıkmasına vesile olur.

Burada temel olarak biz hukuk tarihi deyince tabii müesses hukuku anlıyoruz; yani mahkemeleri, bunların tuttuğu kayıtları ve işte hukuk süreçlerini... Müesses hukuk süreci malum divana kadar giden bir süreçtir ve bunların meydana getirdiği kanunnamelerden farklı defter türlerine ve meselelere kadar uzanır. Burada ihmâl ettiğimiz

bir husus, gündelik yaşamdaki kural-hukuk nosyonudur. Ben şehir tarihleri çalışırken çok görüyorum, sosyal tarihçiler de görür loncalardan tekkelere, vakıflardan medreselere aslında bir hukuk nosyonu var. Herkes bir düzen oluşturma peşinde ve bunun bir çerçevesini oluşturuyor oralarda. Dolayısıyla da mahkeme ve mahkemeleşme dışında eğer kural da hukuk nosyonu da hukukun önemli bir parçası ise, bunun mütemmim cüzü ise mahkeme ve hukukî süreçler dışında böyle bir hukuk ve kurallar-teamüller alanı var. Bu alan şehir ortamında farklı müesseselerde ortaya çıkıyor. Bir külliyenin nasıl yapılabacağına dair de bir kural, bir hiyerarşi nosyonu var ya da bir esnaf grubunun nasıl yönetileceği ve nasıl işleyeceğine dair de bir nosyonu mevcut. Hatta bunların bazen yazılı biçimleri de var. Dolayısıyla böyle günlük yaşamda, hukuk tarihi çalışmaları nasıl bir iş görebilir, günlük yaşamı nasıl kapsayabilir bunlara dair bir açılım hukuk çalışmaları ile sosyal tarihi birbirine de açabilir diye düşünüyorum.

Bunun dışında hukuk tarihinin tanımı ve kapsamı ile ilgili bizim en çok ihtiyaç duyduğumuz şey Osmanlıların bu 600 yıllık döneminin hem mekânsal hem tarihsel olarak kendi özgünlükleri ve birbiriyle ilişkileri çerçevesinde dengeli bir şekilde incelenmesidir. Ben mesela Akif Hoca'nın çalışmalarını okuyorum, derslerde okutuyorum. Şimdi 15.-16. yüzyıllar odaklı bir araştırma var ve 16. yüzyıla hukuk düşünce ve uygulamalarının oluşması, oturması anlamında çok önem veriliyor. Ama 17.-18. yüzyıllar hep muğlak kalıyor, ortada kalıyor. Ayrıca bu söylenenler Osmanlıların hangi coğrafyaları için geçerli çıkarımlarını içeriyor, biz ortada kalıyoruz. Balkanlar, Arap, Anadolu ve Anadolu'nun da birkaç muhiti var. Arap coğrafyası ve Arap vilayetleri de ayrı bir oluşum. Hem zaman hem mekân duyarlı bir hukuk tartışması elzem. Bazı tanımların bu çerçevelerle tartışılması, zaman-mekân duyarlı hukuk çalışmalarının yapılması, hukuku, tarihçilerin daha fazla ilgi alanına dâhil edebilecek bir süreç olur gibime geliyor. Başka türlü hukuk çok normatif bir alanda; bizim, tarihçilerin, yaptığı çalışmaların dışında bir alan olarak kalıyor hep.

Bu söylediklerimi esasen hukukla tarihin arasını bulabilecek kanallar-yaklaşımlar olarak söylüyorum.

Bu çerçevede tarihçiler olarak Osmanlı hukuk düşüncesi, siyaset düşüncesi, iktisat düşüncesi tartışmaları yaparken de kopukluklar görüyoruz. Bu sahalarda ilahiyatçılar, hukukçular, siyaset bilimciler ve tarihçiler çalışıyor ama tarihçiler ve tarih çok zayıf kalıyor. Bununla birlikte bazı tarihçilerin devreye girip bazı siyasetname ve nasihatnamelerin oluşum, formasyon sürecini anlatmaları tarihçileri siyaset düşüncesine biraz daha yaklaştırdı örneğin. Bunun benzeri bir durumun yanı sıra Osmanlı hukukunun farklı dönemlerdeki oluşumu, bu kanunnamelerin ve fetva mecmualarının oluşum süreci de tarihselleştirilebilirse, yani bunların adım adım nasıl oluştuğuna dair kişiler, aktörler, metinler meselesi çalışılıp aydınlatılabilirse tarihçi ile hukuk tarihçisi arasındaki mesafeyi kapatmakla kalmaz aynı zamanda Osmanlı hukukunun özgünlük noktalarına dair de epey önemli çıktılar verir.

Bu özgünlük meselesi benim üzerinde durmak istediğim başka bir nokta. Özgünlükle ilgili örneğin Akif Hocamın çalışmalarında özellikle fetva mecmuaları ve kanunname tedvini gibi süreçler üzerinde duruyoruz. Bunların, Osmanlı mahkeme sistemi, yeni bazı kavramsallaştırmalar ve para vakfı gibi döneme dair buluşlar ile de zenginleştirilmesi gerekiyor.

Başka bir mesele de bu etkileşimler meselesi. Bu alanda hem bulunduğumuz coğrafya ve dinle ilgili ama onun dışında farklı dönemlerde farklı etkileşimleri kastediyorum. Bazen bu Bizans oluyor bazen İran oluyor, bazen Babürler oluyor bazen de Memlûkler oluyor. Osmanlıların bu devlet ve coğrafyalarla etkileşimlerine dair çalışmalar da alanda oldukça eksik. Bu tür ilişkilere dair bilgi ve kanaatlerimizi genel olarak 1900 başlarında söylenmiş bazı kanaatler var, oradan oluşturuyoruz. Hem teorik ve normatif düzeyde hem uygulama alanındaki etkileşimlerin, kurulacak merkez çatısı altında üzerinde durulması gerekiyor diye düşünüyorum.

Kaynaklarla ilgili olarak hocalarım, benim de not aldığım birkaç husus var. Feridun Hocamın söylediği gibi tahrirlerin girişinde bulunan kanunnameler, sancak kanunnameleri üzerinde -şimdi Abdurrahman Hocalar çalışıyorlar sanırım- durmak gerekiyor. Çok kritik, çok belirleyici bunlar ama üzerinde bir analiz yapılmış değil. Biz tarihçiler olarak tahrirleri çalışıyoruz ama kanunnamelerine tahrirleri anlayacak kadar bakıp geçiyoruz. Oysa hukuk anlamında bunların kaynağı ve oluşumları ortaya konulmuş ve değerlendirilmiş değil. Şikâyet mekanizmaları, şikâyet defterleri -Yunus Koç Hocamın bir öğrencisi çalışmıştı-, üzerinde durulması gereken kaynaklar. Vakıflarla ve vakfiyelerle ilgili de benzeri bir durum var.

Diğer bir mesele ise bu sulh mekanizması ile ilgili. Mahkeme dışında insanların uzlaşma alanlarını çok yoğun kullandıklarını fark ediyoruz. Çeşitli kurumlar ve günlük yaşam çerçevesinde sulhun kayıtları olmadığı için çalışmak da oldukça zor. Bununla birlikte bu uzlaşma ve sulh meselesinin mahkeme dışındaki boyutunu ne kadar çok ele alabilirsek o kadar zengin sonuçlar alırız diye düşünüyorum. Aynı şekilde bizim şehir tarihçileri için berat sistemi de ayrı bir öneme sahip. Mahalle İmamının beratından bir şeyhin, bir lonca kethüdasının beratına bu sürecin anlamı ve işleyişi önemli bir çalışma alanı gibi gözüküyor. Bizim Osmanlı şehirlerini tartışırken ortaya çıkan otonomi meselesi ile çok ilgili bir konu. Devletin topluma müdahale meselesinde beratların üzerinde çok fazla duruluyor ama detayları bilemediğimiz için yüzeysel konuşabiliyoruz. Ama bunun süreçleri, tarihsel olarak yani farklı dönemlerdeki örnekleri üzerine çalışmalar boyutu bana epey eksik gözüküyor.

Başka bir mesele de mezhepler meselesi. Yine çokça gündemimize geliyor. Hem imparatorluğun mezhep tercihleri hem daha envanter düzeyinde hangi coğrafyada hangi mezhep cârî ve bunun kadılıklarla bağlantısı. Kadılık coğrafyası, hangi dönemde, nerede, ne kadar kadı var, kadılıklar nasıl oluşuyor gibi sorularla birlikte çok önemli bir mesele. Kurulan araştırma merkezinin pratik bir gündemi olarak Os-

manlılardaki kadılık coğrafyası ve haritasının oluşturulmasını teklif edeceğim. Mezhepleri, oluşum tarihleri, görev yapan kadıları ile tarihçilerle hukukçuların çok yakın çalışabileceği bir alan ve bir konu. Bunun bir proje olarak yapılması çok iyi olur diye düşünüyorum.

Pratik önerilerim arasında kaynaklarla ilgili de bir öneri var. Merkez, Osmanlı hukuk tarihinin birincil kaynakları nelerdir; bunların türleri, tanıtımları, defter serileri, sayıları, dönemleri gibi bir dijital bibliyografya yapabilir. Biz bunu şehir tarihi için yaptık mesela. Bir şehir tarihçisi Osmanlı arşivinde hangi kaynakları kullanır, neyi kullanamaz ve bunları nasıl kullanabilir üzerinde çalıştık. Örneğin tahriri herkes kullanıyor ama bir şehir tarihçisi olsa onu nasıl kullanır, sicili nasıl kullanır diye eğitimler yaptık. Bir de tabii yine merkez, mevcut yani çağdaş günümüz bibliyografyasını hazırlayabilirse ve bunu tematik, kronolojik, kullandıkları kaynakları da dikkate alarak dijital bir ortamda sunarsa büyük bir hizmet olur. Çok çalışma yapılıyor hem tarihçiler hem farklı disiplinler tarafından. Mesela suç ve ceza tarihine tarihçilikte bir ilgi var. Bunları bu tür dijital bibliyografyalardan daha net takip etmiş oluruz. Hukuk tarihi çalışmaları deyince nerelerde daha çok odaklaşmalar oluyor görürüz. Biraz uzattım kusura bakmayın hocam.

Mehmet Akif Aydın: Estağfurullah. Yunus Hoca çok güzel söylüyorsun fakat sen buradaki Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin mesela İSAM'la karıştırdın gibi geliyor. Yani onun arkasında Diyanet Vakfı ve geniş bir kadro vardı. O sayede birtakım şeyler, hakikaten güzel şeyler yapıldı, yapılıyor. Fakat şu anda bir mühür, mühür de daha gelmedi bana. Bir mühür, bir müdürle bir araştırma merkezimiz var hocam.

Yunus Uğur: Hocam biz sizi görünce İSAM da Diyanet Vakfı da Medipol de hepsi birden aklımıza geldiği için biz size güveniyoruz.

Mehmet Akif Aydın: Sağ olasınız! Şimdi hukuk tarihi gerçekten multidisipliner bir alan. Ve araştırılması gereken çok alanlar var. Burada ortaya konan fikirler gerçekten ufuk açıcı. Bunlar bir ortaya

konsun. Bunların içerisinde bir sıfırdan büyüktür mantığı ile, zaman içerisinde ne yapılabilir onun üzerinde durmamız gerekiyor. Şimdi bir defa, zannediyorum en azından doktora çalışmalarının, Türkiye’de tarihçiler, hukukçular ve ilahiyatçıların müşterek ders verdikleri bir ortamda olması lazım. Üçüyle de çok yakın ilişkisi var. Şimdi Hukuk Fakültesinde yapınca daha çok hukuk alanı ön plana çıkıyor. Hukukçular, hukuk tarihine fazla ilgi duymuyorlar, bir de yetişme alanları farklı, Osmanlıca bile bilmiyor mesela. Şimdi bir an evvel hayata atılmak, avukat olmak, para kazanmak, birinci öncelik biraz bu. Şimdi tarihçilerin ilme çok önem verdikleri gerçekse de diğer alanlarda para kazanma imkânları olmamasının da onları bu alana yönelttiği bir gerçek. Bizde öyle bir şey değil. Avukat olunca iyi de bir çizgi yakalamışsanız baya bir para kazanıyorsunuz. Bu defa, maddi imkânlar veya ihtiyaçlar araştırmanın yönünü çok kötü etkiliyor. İnşallah, bu hukuk tarihi enstitüsü ki bir tane de Fethi Hoca daha önce kurdu, Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Araştırma Merkezi İstanbul Üniversitesi’nde. Hep beraber birer ucundan tutarak bir ivme kazandırmanız mümkün. Bir de dediğiniz çok doğru, hukuk tarihinin bir zaman boyutu bir de mekân boyutu var yani Babürler hukuk tarihi, Türk hukuk tarihine hiç el uzatamıyoruz bile. Bir de öyle bir alan ki sadece Türkçe veya sadece Arapça bilmek de yetmiyor. Farsça bilmeniz de gerekiyor. Batı dillerini ayrı, Çağatayca’yı, Urduca’yı ayrı. Yani alana göre bazılarını çok iyi bilmeniz gerekiyor ama her şeyden önemlisi multidisipliner çalışma yapmamız lazım çünkü alan onu gerektiriyor. Sadece tarihçi olarak yapmak, sadece hukukçu olarak yapmak veya ilahiyatçı olarak yapmak filii, efendim sadece fildişinden tutarak veya ayağından tutarak tarif etmeye benziyor. Orada da ister istemez hatalar meydana çıkıyor. Devam edelim yine. Canatar Hoca siz hiç söz almadınız.

Mehmet Canatar: Estağfurullah! Teşekkür ederim sayın hocalarım. Ben aslında küçük küçük notlar almıştım, o notları paylaşacaktım ama Feridun Hocamdan İpşirli Hocama, hocalarım teker

teker hemen hemen benim basitçe düşündüğüm şeyleri çok daha derinlemesine ifade ettiler. Ben de kalanları sizinle paylaşmak istiyorum. Şimdi öncelikle bir terminoloji problemi var görünüyor. Hukukçumuz tarih noktasında bir miktar zayıf kalıyor, bunu da vurguladı hocalarımız daha önce. Tarihçilerimiz de hukuk noktasında birtakım terminolojik ve problematik sorunlar yaşıyor. En başında, toplantıdan bir süre önce Google Akademik'e girdim. Orada Türk Hukuk Tarihi olarak kendi çalışmalarını belirtmiş olan hocaların, kişilerin, çalışanların kaç kişiden ibaret olduğunu tespit etmeye çalıştım. Mesela Türk Hukuk Tarihi adına Akif Aydın Hoca'dan, Mehmet Akman Hoca'dan ve Cihan Hoca'dan başlamak üzere toplam 14 kişinin ismi görünüyor. Günümüz şartlarında artık tanıtım son derece önem taşıyor. Bu açıdan, en azından mesela bu alanda çalışanların diğer alanlarda nasıl kendilerini ifade etmeye çalıştığına baktığımda Osmanlı Hukuk Tarihi adına bir kişi gördüm, İslam Hukuk Tarihi adına iki kişinin ismi geçiyor. İslam Hukuku Tarihi diye bir kavram hiç yok. İslam Aile Hukuku adına iki kişi ifadede bulunmuş. Aile Hukuku'nda 15 kişi, Fıkıh Usulü'nde 17 kişi, Fıkıh'da 48 kişi. İslam Hukukuna gelince sayı fevkalade artıyor; 154 kişi İslam Hukukunda görünüyor, bu ayrı bir şey. Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi de 31 ve 21 kişi olarak görünüyor. Yani bir araştırmacı, Hukuk Tarihi araştırmacısı Google Akademik'e girdiğinde, en azından hangi hocaların, hukukun hangi tarihi, alanında İslam Hukuku mu, Türk Hukuku mu, Osmanlı Hukuku mu, Genel Hukuk Tarihi mi çalıştığını görebiliyor. Bu çerçevede bir kendine rehber edinme durumu söz konusu olduğunda veya çalışmalarını şöyle bir gözden geçirmek babında bile olsa, bir terminoloji kullanım sıkıntısı olduğunu görüyoruz. Öte yandan, Hukuk Tarihi araştırmalarında Hukuk metodolojisi hukuk felsefesi de son derece önemli. Ve bu çerçevede Hukuk Felsefesi, İslam Hukuk Felsefesi diye bir şey var mı dedim. İslam Hukuk Felsefesi adına hiçbir şey görünmüyor. Mesela ben daha 1980'li yıllarda fakülte öğrencisiyken, Abdulvehhab Hallâf'ın

İslam Hukuk Felsefesi adlı çalışmasını okuduğumu hatırlıyorum. Dolayısıyla, hukuku anlayabilmek için bir dereceye kadar da eğitim döneminde öğrencilere ister lisans ister yüksek lisans ve doktora döneminde, belki hukuk felsefesini, hukuk düşüncesini, bunun adı ister İslam Hukuk Felsefesi veya düşüncesi olsun isterse hukuk, genel hukuk felsefesi düşüncesi olsun vermek gerekir mi acaba diye düşünüyorum. Mesela bir ay önce yayımlanmış bir tane kitap Oxford Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden, hocalarım bilir daha yakından tanır, Fernanda Pirie diye birisi "Hukukun 4000 Yıl Önceden İtibaren Kuralları" adlı bir çalışma çıkarmış daha Kasım 2021'de. Mesela merkezimiz böyle bir çalışmayı çeviri noktasında düşünebilir veya bu tür çalışmaları ülkemizde ne derece görüyoruz ne derece bu tür çalışmalar var? Akif Hocam başta olmak üzere Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Hukuku gibi çok değerli çalışmalar yapılmış ama bir genel bütünlük verebilmek babında Hukuk Tarihi'ni genel perspektifle anlamak çok daha yararlı olacaktır diye düşünüyorum. Mesela yine Hukuk Tarihi çalışanlarının veya çalışacak olanların Bilim Tarihi, bunun dışında hatta Dinler Tarihi gibi çerçevede de Medeniyet Tarihi, Kültür Tarihi gibi konularda da kendilerini geliştirmelerini teşvik etmek belki yararlı olacaktır. Hocalarım daha önce belirtti, benimki tekrar olacak. Müşterek çalışmalar veya mukayeseli çalışmalar son derece önemli. Yine bakmıştım Pınar Bülbül diye bir araştırmacı, nerede bilmiyorum, "Hitit Kanunlarında Tarım ve Tarım Arazisi" ile ilgili hükümlerin günümüz modern Türk Hukuku ile mukayesesi diye bir çalışma yapmış. Ne kadar başarılı ona bir şey diyemem. Yunus Hocam güldü biliyordu muhtemelen. Ama sonuç itibarıyla benim vurgulamak istediğim, bu tür mukayeseli çalışmalarla daha iyi bir ilerleme kaydedilebilir diye düşünüyorum. Şeriyeye sicilleri dedik, son yıllarda şeriyeye sicilleri, tahrir defterleri hızla çevriliyor, okunuyor, anlatılıyor, her biri bir tez haline dönüştürülüyor. Çoğu da basmakalıp ifadelerle yine baş tarafta aynı şeyler tekrarlanarak, defterin neşri şeklinde geçiştiriliyor. Yani bunlar

ne kadar hukuk nosyonuna, ne kadar hukuki kavramlara sahipler? Tarih bölümlerinde veya tarih alanında yapılan tezlerde veya hocalarımın, İpşirli Hoca gibi, Feridun Hoca gibi, diğer hocalarımız gibi hocaların bu çerçevede yönlendirmesi veya bilgilendirmesi söz konusu olmadığında veya tez danışmanlarının bunları bilmediği durumda çok garip şeyler ortaya çıkıyor. Yani şeriyeye sicilini okumak ne demektir? Tamam, bir tarih çalışması yapılmış olmaktadır ama bu o kişiyi hukukçu kılmaz. Hem terminoloji bilgisi hem de doğru okumuş olmak çok önemlidir. Yani biz bu tür şeyleri de aslında biraz fazla dikkate almıyoruz gibi geliyor bana. Öte yandan, hukukun oluşumu Yunus Hoca demin siyaset dedi. Evet, hukukun oluşumundaki siyasi durum, hukukî mezhepler, siyasi gelişmeler, öte yandan yine kelimeler ekollerine bile hukukun oluşumuyla çok daha ilgili alanlar. Bütün bunları yine Akif Hoca'nın dediği gibi çok yönlü multidisipliner çalışmalarla geliştirebiliriz. Öte yandan biz multidisipliner deyince birkaç disiplini kenarından kıyısından içine koyunca multidisipliner kılmış olmuyoruz. Gerçek anlamda müşterek çalışmalar çıkarabiliyorsak, birbirimizin eksiklerini, fazlalıklarını ortaya koyarak ya da gereksizliklerini eleyebiliyorsak orada bir başarı söz konusu olabilir. Yine dediğim gibi, çağdaş güncel çalışmaları dikkate almak lazım. Bundan bilmem kaç sene önce yapılmış çalışmalardan belli bir ölçüde istifade edilecektir. Ama günü takip etmekte de Hukuk Tarihi araştırmalarında, Antropoloji mesela, Antropoloji bile hukuku, hukukun gelişimini anlamakta, ister Osmanlı Tarihi ister İslam Hukuku ister günümüz hukuku olsun bütün bu gelişmeleri dikkate almak gerekir diye düşünüyorum. Bunun dışında şimdilik söyleyeceklerim bu kadar. Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Canatar Hoca'ya çok teşekkür ederim. Daha Abdurrahman Atçıl Hoca var hiç konuşmadı, efendim Kenan Yıldız konuşmadı tarihçilerden. Abdurrahman Hocam sizden de bir görüş alalım.

Abdurrahman Atçıl: Çok teşekkürler hocam. Öncelikle hayırlı

uğurlu olsun merkeziniz, inşallah güzel çalışmalara vesile olur, bir ev olur Hukuk Tarihi ile ilgili yaratıcı, öncü, güzel çalışmalar için. Şimdi bu kadar büyük hocanın arasında konuşmak bana biraz zor geliyor. Yani herkes Hukuk Tarihi ile benden daha fazla ilgili insanlar. Açıkçası benim bir hazırlığım da yok hocam, yani sizinle konuştuk bu hafta bir zaman olacağını ama bugün olacağını ve bu saatte olacağını bilmiyordum. Şimdiye kadar konuşulnlardan aldığım izlenim ve ilk aklıma gelenler hakkında birkaç şey söylemek isterim. Bu merkez hukuk tarihçiliğinin müstâkil bir alan ortaya çıkışına katkı verecektir diye düşünüyorum. Yani, hukukçunun yaptığı hukuk tarihçiliği, tarihçinin yaptığı hukuk tarihçiliği veya ilahiyatçının yaptığı hukuk tarihçiliği gibi bölünmeleri aşarak bu alanın müstâkil kendine mahsus özelliklerinin ön plana çıkartılacağı bir merkez olabilir diye hayal ediyorum. Şunu demek istiyorum, yani iyi yapılan hukuk tarihçiliği ister hukukçu tarafından yapılsın ister tarihçi tarafından yapılsın ister ilahiyatçı tarafından yapılsın birbirine benzer olacaktır diye düşünüyorum. Yani, bu alanın kendine mahsus özellikleri ortaya konulsa, bu merkez etrafında oluşan tartışmalar biraz oraya getirirse, bu alanın temel özelliklerini ortaya çıkarmaya yarasa diye hayal ediyorum, arzu ediyorum. Neler yapılabilir? Daha önceki hocalarımızın söylediklerine belki bir ek olarak şunu söyleyebilirim. Hukuk nedir tartışması yapmak, yani alanın sınırlarını tartışmak gerekiyor. Sınırlarını derken kastettiğim sınırlamak değil de alanı genişletmek anlamında sınırlarının nereye kadar uzandığını bilmek. Bu alanı nasıl çalışmak gerekir, neleri kapsamak gerekir? Şu ana kadar neleri dışarıda bırakıyoruz, neleri içeri almak gerekir? Belki bu konuda bir tartışma yapmak gerekir. Şimdi bu tartışmayı yapmadığımız zaman, yani Türkiye’de Hukuk Felsefesi, İslam Hukuk Felsefesinin olmadığına dair daha önce Mehmet Canatar Hocam vurgu yaptı. Bu tartışmayı yapmadığımız zaman sanki biliyormuşuz gibi yapıp, yani işte ilahiyatçının hukuk tarihi, hukukçunun hukuk tarihi, tarihçinin hukuk tarihi o zaman ortaya çıkıyor. Sanki biraz bu özcü

yaklaşımlarımızdan kurtulmamız ve hukuku daha geniş, hani Yunus Hoca'nın bahsettiği daha önce topluma değen yönleriyle veyahut işte ilahi hukuku, ilahi kaynaklı şerî sistemlere değen yönüyle belki biraz daha geniş bakıp; İslam toplumunda yaşayan diğer grupların sistemli hukuk sistemi, hukuk düşünceleriyle, hepsini içine alacak şekilde ve bunların etkileşimlerini çalışacak, etkileşimlerini bir araya getirecek şekilde bir hukuk tarihi çalışmayı terviç eden bir merkez olsa iyi olabilir diye düşünüyorum. Yani bu hukuk nedir tartışması aslında bizim kaynaklarımız neler, hangi tür kaynaklara bakarız, tabii ki herkes her kaynağı çalışacak değil! Fakat bu ufkumuzu belirleyecek, yani tarihçi şeriye sicilleriyle çalışıyorsa orada bir yerde bilecek ki, fetvalar da var ve bunlar aslında aynı sistemin parçası veyahut fetva çalışan kimse, Osmanlı toplumu için konuşursak gayrimüslimlerin kendi hukuki sistemlerinin veyahut da alt sistemler olsa bile, olduğunu bilecek ve bunların işte nasıl dışarıda kaldığını, yani nasıl aynı toplum içerisinde olduğunu ve nasıl etkileşim içerisine girdiğini bilecek. Bunlar bildiğimiz şeyler ama şöyle bir durum var; yani birbirinden kopuk ve ayrı alanların konusuymuş gibi düşünülüyor. Ama bunları sanki üst başlıkta bir araya getirebilecek şey de sizin kurduğunuz merkeze benzer merkezler ve orada yapılacak tartışmalar, etkileşimler, farklı alanlardan insanların bir araya gelerek bu hukuk tarihi disiplini altında bir araya gelmesi olabilir diye düşünüyorum. Biz tarihçiler, tabii ki eğer böyle bir hukuk tarihçiliği kurulursa, yani alanı ne bileyim hukuku daha geniş bir tanımlamayla ele alıp sadece yazılı kurallar, sadece sistematik doktrinler değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik ve siyasi süreçlerle etkileşim halinde hukukî normların anlaşılması şeklinde anlaşılacak bir hukuk tarihçiliğinde, tarihçiler tabii ki daha fazla oyunun parçası hissedeceklerdir kendilerini. Olumlu bir katkı da yapacaklardır alana diye düşünüyorum. Kabaca söyleyeceklerim bunlar, bilmiyorum tam ifade edebildim mi düşüncelerimi ama ayrı alanlarda benzer yere bakan insanlar değil de aynı yerden aynı konuya bakan insanlar olabilirsek hukuk

tarihçileri olarak, nasıl diyeyim hepimizin ortak bir şeyi olursa... Belki bu Mehmet Canatar Hocamızın söylediği, bu multidisiplinerliği gerçekten ciddiye alıp hepimiz içselleştirirsek o zaman sanki alanın daha yaratıcı bir şekilde gelişebileceğini düşündüm.

Mehmet Akif Aydın: Hocam tabii bu ilk çalıştay, eksik olmayın. İlk çalıştaylar problemlerin ortaya çıkmasına yönelik planlandı. Tabii şimdi bizim burada bu araştırma merkezi veya Fethi Hoca'nın Sadri Maksudi Arsal Araştırma Merkezi'nin, Türkiye'de araştırma merkezlerinin genel yapısı bu. İmkânları bunları çözmeye müsait görünmüyor. Keşke büyük bir üniversite, hukuk tarihini bir tek disiplin olarak doktora programını açsa da hem tarihçiler hem hukukçular hem ilahiyatçılar bilim tarihi, iktisat tarihi hukuk tarihinin çok yakın ilgilenmesi gereken, istifade etmesi gereken bir alan. Bunlar olmayınca tarihçiler biraz tarihe, hukukçular normatif kısma önem veriyorlar. Bu sebeple de tam istenilen bir multidisipliner çalışma ortaya çıkmıyor. Yani bu problemleri konuşa konuşa, doktora programlarında üniversitelerarası iş birliği ile bir multidisipliner çalışma ortamı kurabilir miyiz? Buna doğru bir gelişme olabilir mi diye bir arayış içerisinde oluruz diye düşünüyorum.

Abdurrahman Atçıl: Şimdi daha kolay sanki hocam bu işler, yani bu Zoom çağında.

Mehmet Akif Aydın: Pandeminin böyle bir faydası oldu. Türkiye'nin genel bir yapısı var, biz de bilimsel çalışmaların yeterince yapılması esastır. Yani unvanı almaya yetecek kadar yapılıncaya fazlası israf gibi, "yiyiniz içiniz israf etmeyiniz"i biz bu düsturu alıp burada uyguluyoruz. Yani doktora yapıyorsa bir tık üzerine çıkmaya gerek yok, emeğine yazık değil mi? Doçentliğe yetiyorsa kezâ öyle. Halbûki ilmi çalışmalar böyle unvanla sınırlanabilecek çalışmalar değil. Mehmet Genç Hocanın hangi unvanı vardı mesela? Şimdi sevgili Kenan, sen hiç konuşmadın, sen de güzel çalışmalar yaptın. Seni de dinleyelim, sonra bir ikinci tur yapalım, ilave edilecek şeyler olabilir. Mehmet abi de az konuştu. Evet seni dinliyoruz. Ben hukukçulara

şimdilik söz vermedim ama onlar da söz alabilirler. Şimdi tarihçilerden istifade edelim diye, bu çalıştay bizim istifademize yönelik bir çalışma hocam. Onun için ben Hukuk Fakültesi mensuplarını özellikle zikretmedim. Siz mi başlıyorsunuz, Kenan mı başlıyor?

Kenan Yıldız: Hocam ben herkese teşekkür ederim, davetiniz için özellikle çok sağ olun. Tabii biz hukukçu değiliz. Ben esasında tarihçi de değilim. İkisine de ucundan bulaşmış bir arşivciyim. Arşivci olarak da şimdiye kadar elimden geçen, en çok geçen malzemeler de şeriye sicilleri oldu. Bu nedenle tabii çalıştığım konularda da ağırlıklı olarak ben şeriye sicillerini kullandım. O yüzden şeriye sicillerine dair belki burada birkaç şey söyleyebilirim. Problemlere dair birkaç şeye belki dikkatinizi çekebilirim. Feridun Hoca sicillerle yetinmemek gerekir dedi, çok doğru tabii. Muhtemelen tarih çalışmaları yapan herkes hukuk tarihi veya siyaset tarihi ve tasavvuf tarihi de çalışanlar keza sadece sicillerle değil, mutlaka merkez evrakıyla da ilintili olarak çalışmalarını kurguluyor ve kuruyorlar. Ama tabii böyle bir problem var ki sicillerin özellikle günümüzde üniversitelerde tez olarak yapıyor olması ve bunların da ağırlıklı olarak transkripsiyonla sınırlı kalmış olması esasında akademiye çok fazla ileri götürmüyor. Bu önemli bir problem. Sizin Akif Hocam, başında bulunarak bizzat yürütmüş olduğunuz çalışma özellikle gerçekten çok kayda değer. Yüz ciltlik bir seriyi tamamlamış olmanız, bence Türkiye’de hukuk tarihi çalışmalarında çok önemli bir misyon olarak bunu üstlenmiş olmanızla birlikte bir sınıf atlattı diyebilirim. Ben şahsen çalışmalarımda, şu anda verdiğim derslerde de kendi yaptığım araştırmalarda da bu veri tabanını bir başvuru kaynağı olarak kullanıyorum. Yani kavramları açıklarken, sorgularken, araştırırken daima bir bilgi bankası gibi kullanıyorum. Bir sözlük, bir lügat, bir ansiklopedi gibi kullanıyorum. Zira hukuk tarihinin temel kaynaklarının henüz elimizde bulunmayışı, yani en önemli problemlerin başında zannediyorum bu geliyor. Zira ben niye gidip birincil kaynağı bir soru sorarken başvurmak durumunda kalayım? Bunlar neden

analizleri yapılmış olarak elimizde bulunmuyor olsun? Yunus Uğur Hoca'nın söylediği bibliyografyasından herhalde başlamak suretiyle bu hukuk tarihinin temel kaynakları nelerdir? Bunu en azından çok genel hatlarıyla bile olsa gerek ikincil gerek birincil kaynaklarını derleyen bir şey olması, bir veri tabanı belki dijital bir veri tabanı da olabilir, nerelere başvurabiliriz, hangi konularda? Belki tematik olarak ayrılmış bir bibliyografyası olsa çok iyi olur. Bu önemli bir problem. Temel problem, temel kavramları, terimleri sorgularken ben tabii ki sicillere başvuruyorum dedim ama bu tabii bibliyografya bir kısmı, bir de belki bir lügat hazırlanması, hukuk tarihinin temel bir lüğatinin olması özellikle de şu, özellikle şeriyeye sicillerine dair bir lügat hazırlanması ve bunun da yine dönemsel olarak kavramları analiz ederken, kavramları açıklarken bu lügatlerin de yine dönemsel olarak kavramların almış olduğu karşılıkları veren Osmanlı Hukuku'nun tarihsel bir sözlüğünü hazırlamak gerekir. Tabii, burada multidisipliner çalışmadan bahsedildi. Bu tabii doğal olarak hepimizin yapmak durumunda olduğu, yapmak zorunda kaldığımız bir durum esasında. Ben tabii bunu şöyle çözüyorum, bir iktisatla, iktisat tarihiyle ilgili bir sorunla karşılaştığımda o alandan birine soruyorum. Hukuk Tarihi ile ilgili bir sorunla karşılaştığımda Akif Hocama soruyorum, işte rahmetli Mehmet Genç Hocam bu konularda, iktisat tarihinde problemlerimi çözmeye başvurduğum birinci merci idi. İşte kültür tarihiyle ilgili bir şey olduğunda İsmail Hocaya soruyorum ve daha başka. Bunu biz organik olarak, doğal olarak belki yapıyoruz çalışmalarımız süresince, bu multidisipliner çalışmayı yapıyoruz ama tezler yapılırken özellikle bölümlerin danışmanlarının, tez danışmanlarının sanıyorum tez izleme komitelerini oluştururken o yapılacak olan çalışmaları, çalışmalarla ilgili olan branşlardan isimleri de belki dâhil etmelerini çalışmaların selameti açısından iyi olabilir diye düşünüyorum. Hukuk Tarihi için de gene, burada siyasi tarihçi, belki bir sosyal tarihçi de hukuk tarihi tezlerinin komitelerinde yer alabilir diye düşünüyorum. Burada, mesela bu merkezin

belki yapabileceği bir diğer başlık olarak söyleyebilirim. Çalışmalardan bir tanesi şu olabilir: bu sicillerde özellikle geçen kavramların, kavramlar üzerinden yapılacak tezlere de belki bir öncülük etmek, hangi konularda çalışmalar yapılabilir bu konuları belirlemek açısından belki bir kitapçık, belki genel manada konusal başlıkları içeren bir kitapçıkla, tez çalışmalarına da bu şekilde yön verebilir merkez. Burada bir diğer söyleyeceğim şey şu ki; yakın tarihte ben bir kitap eleştirisi yayınladım, hazırladım. Bu da hukuk tarihi ile ilgili, Boğaç Ergene'nin yazmış olduğu kitaba dair bir hukuk eleştirisi, bir kitap eleştirisiydi. Şimdi bu, biliyorsunuz 20 yıl önce yayınlanmış bir kitap ama günümüzde de yani günümüze kadar da âdeta temel bir kaynak olarak görülen ve kullanılan önemli bir kitap. Yani soruları çok önemli olmasına karşılık bulguları ve metodolojisi noktasında ciddi problemler barındıran kitap. Şimdi bunu eleştirmek, bu kitabı eleştirmek bana düşmemeliydi. Ben özellikle bunu burada vurgulamak isterim. Ben bir hukuk tarihçisi değilim, her ne kadar hukuk tarihiyle ilgileniyor ve araştırmalar yapıyor olsam da bu eleştiriye yazmak bana düşmemeli ve şimdiye kadar çok sıkı bir şekilde eleştirilmeliydi. Yani bu noktada sanıyorum literatürü değerlendirmek ve literatür eleştirisi yapmak noktasında da biraz ön almaları belki hukuk tarihçilerinden beklenebilir. Burada yine bir koordinasyonla bunun belki yapılması doğru olabilir. Bu durumu da önemli bulduğum bir eksiklik olarak burada vurgulamak isterim. Bir diğer nokta, icareteyn dedi Mehmet İpşirli Hocam, şöyle ki bu da Osmanlı Hukuk Tarihi'nin temel problemlerinden bir tanesi, çalışılacak problemler alanlarından bir tanesi. Bu, biliyorsunuz, icareteynin de yine Osmanlı Tarihi boyunca çeşitli dönemleri var. Başladığı dönem bir problem, nasıl geliştiği, hangi şartlar muvacehesinde şekillendiği bir problem ve yüzyıllar içerisinde geçirmiş olduğu hukukî evreler de bir problem. Ansiklopedi maddesine baktığınızda farklı bir dönemden bir okuma yapıyorsunuz. Sanki sabit, somut, hiç değişmemiş bir işleyişi olan bir modelmiş gibi okuyoruz ve anlıyoruz. Teorik kitaplara

baktığımızda yine benzer bir durumla karşılaşılıyor ama uygulamaya baktığımızda bambaşka bir resimle karşılaşılıyor. Bu noktada yine icareteyn gibi özellikle vakıf hukukunu doğrudan ilgilendiren, dolayısıyla Osmanlı Hukukunun önemli başlıklarından bir tanesi olan böyle bir konunun da işlenmesi, incelenmesi bir İslam Hukukçusu tarafından yapıldı. Süleyman Kaya Hoca tarafından yapıldı ki o da yine ağırlıklı olarak teorik ve normatif yönü olan kaynaklar üzerinden yapılmış bir çalışmadır. İcareteynin uygulamaları noktasında o da doğal olarak eksikleri olan bir çalışmadır. Bunun da hukuk tarihçileri tarafından herhalde ele alınması, tartışılması beklenirdi ki ben o kitaba da bir eleştiri yayınladım bu arada. Yine icareteyn üzerinden söyleyecek olursam, teori ile pratik arasında bir farklılık olduğu, farklılaşma olduğunun tespiti, bunun açıklanması ve uygulamaların dönemselsel olarak tespit edilmesi ve ayrıştırılması hukukun tarihsel serüveninin ortaya konulması bağlamında önemli aşamaları temsil etmektedir. Bu bağlamda multidisipliner olmak, bütün farklı dallardan, farklı alanlardan araştırmacıların birlikte çalışması belki çok önemli bir hâle geliyor. Tabii bunun da kurulan bu merkez üzerinden fiiliyata dökülmesi, gerçekleştirilmesi, realize edilmesi daha beklenir bir şeymiş gibime geliyor. Bunun dışında mesela defterlerle ilgili bir bahis var. Şimdi sicilleri tabii biz çok kullanıyoruz, çok bildiğimizi belki düşünüyoruz ama mesela sicillerde hüccetler ve ilamlar diye iki ayrı tür kayıt var ve ilam defterlerinin ortaya çıkış süreci var. Bunu Bilgin Hoca'nın çalışmaları ile biraz öğrenmiş olduk ama tam olarak bilmiyoruz. Yani bu defterlerin de zaman içerisinde nasıl çeşitlendiği ve değiştiği ve yeni belge türlerinin bir defter formuna dönüşerek nasıl şekillendiği konusu da yine hukuk tarihi bağlamında ele alınması gereken önemli başlıklardan bir tanesi. Benim genel olarak söyleyeceklerim bunlar şimdilik. Yani bu bağlamda daha sonra yeri gelirse yine katkı vermeye çalışırım. Çok teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim. Feridun Hoca da temas etti. Tabiatıyla şu var, hukuk tarihindeki bütün kurumlar tek bir

zaman diliminde ortaya çıkmış kurumlar değil, kurallar da öyle. Her kuralın bir gelişim süreci var, geçirdiği merhaleler var, her kurumun da öyle. Gerçekten bu alanda daha çok iptidai dönemdeyiz araştırmalar bakımından. Türkiye’de hukuk tarihi çalışmaları yeni yeni canlanıyor. Tarihçiler şimdiye kadar götürdüler eksik olmasınlar hakikaten başlangıçtan, Cumhuriyet’in başlangıcından bugüne kadar tarihçiler belli ölçüde ilgilendi. Hukukçular yeni yeni ilgileniyorlar, onların da birinci önceliği hukuk tarihi değil kesinlikle. İlahiyatçılar da ilgilenmeye başladılar. Ama alınacak çok mesafe var. Şimdi bu ikinci tura geçmeden yine bir benzer araştırma kuruluşunun başkanı olan Fethi Hoca ile Marmara’yı temsilen Mehmet Akman Hoca’dan da birer görüş alalım. Sonra kısa kısa bir ikinci tur yapalım. Böylece inşallah bu çalıştayımızı belli bir sürede sonlandırmış olalım. Fethi Hoca seni dinleyelim biz hocam.

Fethi Gedikli: Hocam ben sizi ve bütün katılımcıları saygıyla selamlıyorum. Ama sizin de belirttiğiniz gibi bugün dinleyici konumundayız burada. Zaten birçok görüş dile getirildi, not etmeye çalıştım. Biz, sizin de söylediğiniz gibi faydalanma durumundayız. Zaten söyleyeceğimiz şeyler, bizim de benzer şeyler. Dolayısıyla, ben vakit almak istemiyorum şimdi. İnşallah sonraki çalıştaylarda görüşlerimizi dile getiririz.

Mehmet Akif Aydın: İnşallah, zaten iki tane daha yapacağız, belki üç tane yapacağız arşivcilerle. Sonra bunları inşallah yayınlatacağız.

Fethi Gedikli: Beklentiler çok büyük sizin merkezden. Bizim de merkezimiz var. Ama bence beklentilerimizde biraz daha mütevazı olmamız daha iyi olur çünkü büyük işlere girişince altında kalıyoruz. Ufak ufak ilerlemek daha uygun olabilir diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Arapların bir güzel sözü var: “El-cûd mine’l-mevcûd” diyorlar. Yani cömertlik var olandan yapılır. Gerek sizin oradaki merkezin gerek buradaki merkezin henüz hiçbir kadrosu

yok malum. Araştırma merkezlerine kadro da pek verilmek istenmiyor çünkü biz araştırma yapmadan ilme ulaşan nadir milletlerden (!) birisiyiz. O yüzden belki bunun önemi anlaşıldıkça, belki sırf bu araştırmaya yönelik bir kadrolaşma olabilir merkezlerde, o zaman daha faydalı çalışmalar yapılabilir. Akman Hoca!

Mehmet Akman: Evet teşekkür ederim sayın hocalarım. Hepinizi saygıyla selamlıyorum. Şimdi biz bir kere eksiğimizin farkındayız. Bizler, bizlerin tarihçilik formasyonu sonradan ne kadar edinebildiysek o kadar. Ama ben kendi planımda, henüz 18-20 yaşlarındayken büyük tarihçilerle tanışma bahtiyarlığına eriştiğimi ifade edeyim, Enderun Kitabevi'nde. Evet orayı biliyorsunuz. Kimler kimler gelmiyordu ki? Değil mi efendim? İpşirli Hocam ve Feridun Emecen Hocamın da aralarında olduğu çok sayıda büyük hocamızın hatırası vardır benim yanımda. Sonra hukuk tarihinde asistan olduğumuzda da aslında, tarihçilerle temasımızı kesmemeye çalıştık. Mesela rahmetli Bekir Kütükoğlu Hoca'ya derse gittiğimi hatırlıyorum, Fethi Gedikli Hoca ile birlikte birkaç doktora dersine iştirak etmiştik ama tabii o arada hoca hastalandı vesaire devamı gelmedi. Bir de tabii bizim kitapçı olarak en çok sattığımız kitap muhtemelen Tarihte Usul isimli kitaptı, Zeki Velidi Hoca'nın. Yani tarihle ünsiyetim şahsen çok eskiye dayanıyor ama bu bize tam bir formasyon getirmiyor elbette. Osmanlı kroniklerini bazı çalışmalarda sıklıkla kullandım malumunuz, tabii kafasını gözünü yara yara kullanmışızdır, yani eser tenkidi vesaire gibi formasyonlar almadığımız için, bir yerde bir bilgi mi var, bu çok kıymetli deyip almış koymuşuzdur yayınlarımızda, kitaplarımızda. Efendim bunun da farkındayım ama hukuk tarihçiliği zor bir alan. Kaç asır var, kaç bölge var, kaç devlet var, kaç lisan var efendim, yani o bakımdan bizleri hoşgörüyü karşılayacağınızı, karşıladığınızı umuyorum. Eleştirilerinizi de kabul ediyorum peşin peşin, efendim bir kısmını ben de üzerime alıyorum bu eleştirilerin, hukuk tarihçileri adına belki bunu söyleyebilirim. Ama inşallah birlikte çalışma pek çok eksiğimizi kapatacaktır, bu ümitteyim. Bu şekilde sözlerime şim-

dilik son vermek istiyorum. Teşekkür ederim.

Mehmet Akif Aydın: Teşekkür ederim. Şimdi kısa kısa bir ikinci tur yapsak, İpşirli Hocamızdan başlasak, öyle devam etsek ve inşallah sonra bunların çözümünü de gönderelim size. Gerçekten bu çalıştaylar en azından problemi biraz daha net bir biçimde ortaya koyması bakımından yararlı. Çözümüne gelince, tabii bunların bir kısmı zaman içerisinde çözülmesi gereken şeyler, yürüyüşler birinci adımla başlar. Bu yüzden bu bir başlangıç olur diye ümit ediyorum, temenni ediyorum. Mehmet abi sizi dinleyelim.

Mehmet İpşirli: Rahmetli Cemal Tugin Hoca derdi ki: “Oğlum kürre-i arzda söylenmedik söz yoktur, sizin yapacağınız yeni bir elbise giydirerek yeni bir üslup ile ifade etmek olacak.” Çok güzel fikirler, teklifler ileri sürüldü değerlendirildi. Akif Hocamızın teşkilatçılığı, sistemli çalışmasıyla, Medipol’deki genç hukuk tarihçilerinin gayretiyle Medipol’de de sağlıklı Hukuk Tarihi Araştırmaları yapılır inşallah.

Hukuk tarihi alanı cazip bir alan ama zor bir alan, hakikaten zor bir alan. Ulaşımı kolay, çalışması, yorumlaması zor olan yüzbinlerce belge var hukuk tarihi ile alakalı. Ayrıca İslam Hukuku’nun inceliklerini bilmek gerekiyor. İdeolojik yerleşmiş kanaatlerin tesirinden kurtulup sağlıklı tahliller yapmak gerekiyor. Mesela Osmanlı’daki şer’î ve örfî hukuk uygulaması önemli bir örnek.

Belki eleştirilecek birçok tarafı bulunabilir ama ilahiyatçı meslektaşlarımızın önemli katkıları oldu. Altyapısı oluşturulmadan çok sayıda ilahiyat fakültelerinin açılmış olması gerçekten tenkit edilecek bir husus. Ancak bu fakültelerden çok hevesli, başarılı gençler çıkıyor; sayıları az olabilir. Bunlar arasında Arapça’yı halletmiş bir kısım gençlerin cazip bir alan olan hukuk tarihine yönelmesi umulmadık açılımlar sağlayabilir. Bunun yer yer örneklerini de görüyoruz. 1940’lı 50’li yıllarda önemli bir tartışma vardı. Osmanlı Devleti şer’î bir devlet midir, laik bir devlet midir? O dönemlerde bu çok cazip bir tartışma idi. Köprülü, Barkan çeşitli makalelerinde Osman-

l'nın örfliliğini, laikliğini ileri sürmüş, buna delil olarak tek bir örnek gösteriyorlar, o da vakıf mütevellilerinin vakıf paralarını onunu on bir buçuğa, yani yüzde 15 ile çalıştırmasını göstermişlerdir. Halbûki Osmanlı'nın İslam Hukuku konusundaki hassasiyetini, uygulamalarını gösteren yüzlerce misal verilebilir, bu önemli bir konu.

Diğer taraftan hukuk tarihi alanında mukayeseli çalışmalara çok ihtiyaç var. Mesela 16. yüzyıla Türk Asrı deniliyor. Böyle bir kitap da yayınlandı. Bizlerin de orada çalışmalarımız oldu. Bakıyorsunuz Memluklu 16. yüzyılın başlarında mevcut, yıkıldıktan sonra da bir süre Memluklu tesiri devam ediyor. Memluk ümerası ve soyluları çok etkili, tarihçileri çok etkili. Onun dışında Safevi, Babürlü, Özbek, Osmanlı geniş bir coğrafyada İslam dünyasını temsil ediyor. Ayrıca Osmanlı, Babürlü, Özbek Hanefi olmakla birlikte aralarında coğrafya, etnisite farklılığından kaynaklanan farklılıklar olabilir. Bunların araştırılması gerekir. Dolayısıyla bu mukayeseli çalışma hakikâten önemli ama dil problemi karşımıza çıkıyor, coğrafya problemi karşımıza çıkıyor. Bunların belki yavaş yavaş çözülmesi lazım.

Bir diğer nokta, İstanbul'da yirmi yedi mahkeme, 10.000'in üzerinde kadı sicilleri var, bunlar aynı zamanda bugün noterlerin baktığı konuları da içeriyor. Akif Hoca'nın başkanlığı, Coşkun Hoca'nın editörlüğünde bunlardan çeşitli kriterler gözetilerek 100 cildin yayınlanması bir dönüm noktası oldu.

Mesela bir Bab Mahkemesi var, ne olduğunu bilemiyoruz, yani Bab Mahkemesinin, niye böyle bir mahkeme kurulması ihtiyacı olmuş, hangi tür olaylara bakıyor veya bir Kazasker Mahkemesi var, nedir özelliği? Kabataslak fikrimiz var ama detayını, teferruatını bilemiyoruz. Yani bu 27 mahkeme bile, bazıları belki naiplik vesaire şeklinde ama o bile bu kadar gözümüzün önünde, elimizin altında yüzlerce cildi, sicili elimizin altında olduğu halde inceliklerini henüz görebilmiş değiliz. O bakımdan zor bir alan ama büyük bir zenginlik... Ben bilemiyorum hep şunu söylerim; acaba dünyada böyle 10 bin 400 ciltlik bir mahkeme kaydı olan başka bir şehir var mı? Bel-

ki bunu en iyi cevaplayacak kişi Yunus Uğur Hocadır çünkü o bu konulara çok ilgi duyuyor. Yok zannediyorum. Ben İngiltere'deyken mezuniyet tezim şerhiye sicilleri üzerine olduğu için orada sordum, Londra'da böyle kayıtlar var mı diye, var dediler bazı kayıtlar ama böyle çok kuvvetli, çok seri halinde olan bir kayıt değil. O yüzden bir deryanın üzerinde oturuyoruz ancak tabii dalması, oradan sağlıkla dışarıya çıkılması da zor bir iş. Bunu da bilmek lazım. Teftiş konuları tabii çok önemli. Bununla ilgili uygulamaya yönelik binlerce teftiş kaydı var, çeşitli alanlarda yapılan teftişler vesaire. Bu çalışmalara çok heves var şimdi. İnşallah bu ve buna benzer İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'ndeki merkezlerin bu çalışmaları teşvik etmeleri, hızlandırmaları çok güzel sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca, bu merkezlerin imkânları sınırlı ama birbirimizi daha yakından görmeye ve desteklemeye vesile olacaktır. Toplantıların belli periyodlarla yapılması iyi olur. Zoom çağında yaşıyoruz. Abdurrahman Hoca çok güzel söyledi, o da güzel bir tespit. Zoom çağında bizi zaman zaman bir araya getirirseniz bundan büyük memnuniyet duyarız.

Mehmet Akif Aydın: İnşallah. Hocam gerçekten zor bir alan. Şimdi bir öğrenci geliyor, çalışma yapmak istiyorum diyor. Peki Osmanlıca biliyor musun bilmiyor, Arapça biliyor musun bilmiyor, İngilizce işte biraz. Ondan sonra Osmanlı çalışması yapacağım diyor. Şimdi bu öğrenci ile hangi alanda doktora çalışması yapabilirsiniz ki. Bu bakımdan alana aslında girenlerin üniversitenin birinci sınıfından itibaren kendine bir yol çizmesi lazım. Ben akademik kariyere gireceğim deyip hazırlık yapması lazım. Bu biraz eksik kalıyor. Ondan sonra da vakit geçmiş oluyor. Hayatın gaileleri, para kazanmak, hayata atılmak, hep üst üste geliyor. Birtakım kurumlar biliyorsunuz daha iyi yetişmeleri için şimdiden öğrencilere yardımcı oluyor. İnşallah zaman içerisinde, , bizimki de yol gösterici, araştırmalara faydalı olacak düşünüyorum.

Mehmet İpşirli: Sizin bu sorunuza Mevlâna bir hikâye ile cevap veriyor. Mevlâna'nın anlattığına göre bir genç geliyor, sırtına

dövme yaptırmak istiyor. Dövmeciye, öyle bir aslan dövmesi olsun ki kaslarım, organlarım hareket ettikçe aslan kükremiş gibi olsun diyor. Dövmeci yapabilirim ama çok acı verir deyince genç mühim değil dayanırım diyor.

Genç yüz üstü yatıyor, dövmeci dövme yapmaya yeleden başlıyor. Çok sancı veriyor, genç dayanamıyor, yelesiz olsun diyor. Kuyruk dövmesi başlıyor, genç dayanamıyorum kuyruksuz olsun diyor. Üçüncü olarak ayak kısmı dövülürken dayanamıyorum ayaksız olsun deyince, bu sefer dövmeci dayanamıyor, benim sanatımın değerini düşürüyorsun diyerek genci kovuyor. Hulasa, “Kemâlât kem âletle olmaz”.

Mehmet Akif Aydın: Feridun Hocam yine söz size geldi.

Feridun Emecen: Evet, yani aşağı yukarı, her şey genel anlamda söylenmiş oldu anladığım kadarıyla, değişik katkılar da yapılmış oldu. Tabii merkezin de bizatihi kendisinin neler yapacağı konusu belki ileride daha da tebellür eder, siz ilerideki toplantılarla bunu belirlersiniz. Aslında ben çalışmalar itibarıyla dağınıklıktan müştekiyim, konular çok dağınık şekilde, belli bir amaca yönelik olmaksızın seçiliyor. Yani bu merkezler imkânlar ölçüsünde en azından planlama açısından böyle bir dağınıklığı önleyici sistematik çalışmalara yönelmeyi kolaylaştıracak düzeyde etkili olabilir. Bunun da maddi bir tarafı yok nihayetinde. İhtiyaçlar ve acil meseleler çerçevesinde konuların tespiti yapılabilir ve tavsiye niteliğinde ortaya konabilir. Fethi Bey olsun Mehmet Bey olsun, merkezlerle iş birliği dahilinde bir planlama yapabilirler diye düşünüyorum. Bunun son derece önemli olduğunu tekrar vurgulamak isterim. Mesela bizim üniversitede de malum hukuk tarihine ilgi duyup doktora yapmak isteyenler olabiliyor, özellikle İlahiyat Fakültesinde fıkıh dalında Osmanlı uygulamalarına yönelik konuları seçme meyli söz konusu olabiliyor. Geçenlerde suçun ve cezalandırmanın aleniyeti meselesi üzerinde Osmanlı uygulamalarını da ele alan bir doktora tezi yapılmıştı. Bu tezin izleme jürisinde ben de bulunmuştum. Orada da gördüm ki

teorik anlamda eski fikhî kitaplar, örnekleriyle birlikte epey açıklayıcı olabiliyor fakat uygulama örnekleri ve bunların nasıl temellendirileceği hususu ciddi bir problem olarak ortaya çıkıyor. Uygulama örnekleri arayışında arşiv malzemelerine erişim mümkün olabiliyor fakat meselenin özüne tam anlamıyla hâkim olabilmek arşivi ve tasnifleri iyi bilmeyi, belgelerin niteliğini anlamayı gerektiriyor. Bu bakımdan metodolojik bir ana çerçeveyi oluşturmada, tanım ve tarif meselelerinde galiba merkezlere iş düşecek. Şahsen bu olursa; değerli, yol gösterici bir kılavuz ortaya çıkar. Bir de tabii çalışmaların yönlendirilmesi noktasında bir temel ortaya konabilir. Benim başlıca ifade etmek istediğim şey bu, inşallah sizin de organizatörlüğünüzde bu işler hallolur. Nihayetinde bu maddi bir iş değil, bir organizasyon işi ve bakın burada bunun bir adımı da atılmış oldu. İnşallah beraber daha nice mesafe alıcı adımlar atarız diyeyim.

Mehmet Akif Aydın: İnşallah, tabii şu var; yol göstermek hakikaten faydalı oluyor. Bir de ilk aşamada öğrenci çok idealist oluyor, çok geniş konular ele alıyor. Geniş konularda doktora yapmak mümkün değil, boğuluyorsun. Doktora, biz de zaman içerisinde öğrendik ki, çok dar bir alanda derinlemesine bir çalışma olmalı ki biraz ilk kaynaklara girebilesiniz. Bu kaynaklar ışığında yapılan yeni yorumları görebilesiniz ama geniş olunca bu mümkün değil, insanın çapını aşıyor. Hocam çok teşekkür ederim.

Feridun Emecen: Biraz da bugüne dokunmak lazım, bu çalışmaların bugüne dokunması gerekiyor. Bugüne dokunmayan çalışmaların anlamsız bir bilgi hamulesine dönüşme tehlikesi söz konusu.

Mehmet Akif Aydın: Geçmişte kalmış oluyor, güne yansımıyor yani. Arkeolojik bir çalışma olarak kalmaması da lazım. Bilgin Hocam...

Bilgin Aydın: Hocam ben de hocalarımın konuşmalarından derleyerek aklımdan daha önceden geçmiş konulardan birkaç şey söylemek istiyorum. Mesela işte şer'i ve örfi hukuk meselesi gün-

deme gelince aklıma ister istemez kadının formasyonu geldi. Bir Osmanlı kadısı ile bir sancakbeyinin formasyonu nasıldır ve bu çerçevede mesela kadı bu formasyonu edinirken hangi temel eserleri dikkate alıyor veya hangi temel eserleri medrese sürecinde okuyor ve yargılama esnasında vermiş olduğu kararlarda da hangi temel eserlere istinat ediyor? Bu bağlamda bu temel sorun nasıl hallediliyor? Aklıma bu geldi, sancakbeyi bir örfi hukukun uygulayıcısı olarak mesela kanunnameler çerçevesinde hareket ediyor ve bu bağlamda da onun formasyonu da almış olduğu eğitim de önem taşıyor. Bu çerçevede baktığımız zaman, her iki meselede de Osmanlı örfi ve şer'i hukukun uygulayıcıları anlamında, kaynaklar ve kökenler çok önemli bir rol oynuyor. Bu bağlamda, bunların bu uygulamayı nasıl yaptıkları, nasıl gerçekleştirdikleri, mesela örfi hukukta sancakbeyi kendisiyle ilgili bir yargılama sürecini nasıl yapıyor? Ben daha bugüne kadar bununla ilgili hiçbir şey görmedim. Yani bir örfi hukukun uygulanması ile ilgili çokça elimizde Osmanlı kanunnameleri ile ilgili metinler var ama oradaki kanun hükümlerinin pratiği nasıldı, nasıl işliyordu, bunun yürütmesiyle ilgili süreçler nasıl gerçekleşiyordu, buna dair bir şey görmedim ben bugüne kadar. Belki bunlar temel meseleler olarak düşünülebilir. Yani Osmanlı kadısı mesela hüküm veriyor, elimizde belli başlı birkaç tane temel kitap var, Halebî başta olmak üzere. Ama bu hükmü verirken tercihini neye göre, işte "esahh kavle göre" yani en sağlıklı, en sağlam görüşe göre diyoruz, ama bunlar ne ifade ediyor? Yani bu tür şeyler bizim için hâlâ muğlak. Bu anlamda yani fıkıh literatürünün 1300'den, en azından 1500'e veya 1600'e kadar oluşum süreçleri... Bu süreçler içerisinde Osmanlı kadılarının 1453'e kadar, daha henüz kendi literatürlerini oluşturmadan, daha önceki İslam Hanefi hukuk literatürüne bağlı kalarak şey yapıyorlardı. Daha sonra Osmanlı işte, Halebî de başta olmak üzere, kendi eserlerini oluşturduktan sonra bu süreç nasıl gelişti? Yani bu anlamda bir Osmanlı kadısının formasyonunun netleştirilmesine ihtiyaç var diye düşünüyorum. Bunların temel meseleler

olarak tartışılması, doktora tezlerinin biraz önce bahsettiğimiz gibi bu alanlar üzerinde yoğunlaştırılması faydalı olur diye aklıma geldi. Mesela bir hüccet hakkında bir doktora tezi. Çünkü Osmanlı kadınları biraz önce Kenan Bey'in de bahsettiği gibi, yani 1750'lere kadar hüccetin dışında, herhangi bir Osmanlı kadısının düzenlediği belge yok. Ondan sonra ilam ortaya çıkıyor 1750'lerde ve 1900'e kadar hüccetle beraber gidiyor. Bunların fonksiyonu neydi? Bu bağlamda, daha önce hüccet varken niye ilama ihtiyaç duyuldu, hangi hukukî bir dönüşüm gerçekleşti de bu belge ortaya çıktı gibi temel sorunları tartışacak hüccet üzerine, ilan üzerine bir doktora tezi... Gene mesele fermanın hukukî bir boyutu var; yasal düzenlemelerin fermanla yapıldığını söylüyoruz. Ama bu anlamda fermanı inceleyen herhangi bir çalışmamız yok. Osmanlı divanının tek bir şeyi var; emir veya hüküm... Sultan ve Sultan için de kaynak olarak Osmanlı yasamasında sadece fermanın belirleyici bir rolü var. Bu bağlamda da yani fermanın üzerine en azından hukukî anlamda bir incelemenin yapılması faydalı olur diye düşünüyorum hocam ben de.

Mehmet Akif Aydın: Hocam teşekkür ederim. Tabii şu var genelden parçaya doğru gidiyor ister istemez, yani belli konuları el yordamıyla âdeta tasvir ediyoruz, tarif ediyoruz. Bu alanda mikro çalışmalara şüphesiz ihtiyaç var. Zaman içerisinde bunlar ortaya çıktıkça daha sağlıklı, bütüne yönelik değerlendirmeler olacak. Tabii marifet iltifata tabidir. Ne ölçüde iltifat göreceğine de bağlı. İnşallah daha iyi olacağını ümit ediyorum. Teşekkür ederim katkılarınız için. Yunus Hoca, Yunus Koç.

Yunus Koç: Hocam çok teşekkür ederim. Ben de sözün başında söylemeyi unuttum aslında, merkezin hayırlı olmasını diliyorum. Tabii bu alanın, Osmanlı hukukunun böyle yeniden gündeme gelmesi önemli. Hukuk tarihi konusu zaten belli başlı üç beş literatürden öteye gitmiyordu. Ömer Lütfi Barkan *Kanunları* yayınladı, sonra da bir-iki daha böyle yayınlar yapıldı, Akgündüz de bir külliyat vücudunda getirmeye çalıştı. Ben Fransa'da kaldığım dönemde Bibliothèque

Nationale’de ve bazı Avrupa’daki kütüphanelerdeki nüshalardan faydalanmışım doktora tezim için. Orada dikkatimi çekmişti. Avrupa’daki arşiv ve kütüphanelerde çok fazla kanunname nüshası vardı. Ben ilk defa gördüğüm için belki bana sayıca çok gelmişti. Dünyanın her tarafında kanunname nüshaları vardı neredeyse, üstelik İstanbul’dakileri sayamıyoruz bile. Bu durumu kanunname metinlerinin çok istinsah edildiği, çok kopyalandığı, çok muamelata tabi tutulduğunun da bir başka kanıtı olarak gündeme gelmişti. Oradan hareketle bunu anlamak için en azından hukuk teorisi, hukuk sosyolojisi gibi alanlarda okumalar yapmışım, mesela Weber’in hukuk sosyoloji kitabı vardır, ilk defa ben orada tesadüf ettim. Orada bir cümle dikkatimi çekmişti: Prensler (ya da siz buna beyler, sultanlar deyin) kendi ülkesinde hukukî birliği sağlamaya çalışırlar ve bunun için de farklılıkları ve ayrıntıları izale etmeye gayret ederler meâlinde bir genellemesi vardı. Buna Weber’in hukuk tarihi alanında ortaya koyduğu bir genelleme, bir kuram diyebilirsiniz. Osmanlı Sultanı da kendi ülkesinde ister fetihle isterse barış yoluyla eklemlesin kendi ülkesine kattığı topraklar üzerinde bir birlik sağlamaya çalışıyor, bunu da işte karakterli kanunnameler üzerinden yapmaya çalışıyor demişim. Mesela detaya indiğimizde bunu ilk önce ceza hukukunda sağlıyor. Ceza hukuku hem çok geniş bir alan hem de dinamik bir süreç olmasına rağmen, reel hayatta ortaya koyduğu ceza hükümleri ve uygulamalarında bir standartlaşma, bir birlik var. Ben standartlaşma demiş ve bir makalemde konuyu ele almaya çalışmışım. Hukukta birlik sağlama ve uygulamada standartlaşma sürecini diğer alanlara da yaymaya çalışıyor, Osmanlı kanun koyucusu. Gene karakterli kanunnameleri de yazılı metin olarak her tarafta hâkim kılma amacını güdüyor. Bunda da başarılı olduğunu görüyor, nispeten ve bir süreden sonra Tahir defterlerini baş kısmında yer verdiği sancak kanunnamelerine artık ihtiyaç kalmadığını kayda geçiriyor. Mesela Kayser tahrir defterinin girişinde yazıyor. İlgili kayıt aynen şöyledir: “Kayseriyye’nin kanunnamesi bunda yazılmak unvan-ı def-

terde işaret olunmuş idi, sonra cümle kavanin bir yerde yazılmak münasib görülmeğın anda tahriri kılındı; ol mahalle inde'l-hacet müracaat oluna.” Bu da çok dikkat çekiciydi, böyle bir birlik sağlama işi hukuk formülasyonu ve hukuk nosyonuyla birlikte normların zamanda ve mekânda geçerlilikleri tartışılarak bir kanunlaşma süreci yaşanmıştı. Ben de bunu doktora tez döneminde çalıştıktan sonra birkaç makalede de değişik şekillerde ele almıştım. Aslında hem kanunnameler hem uygulama hem de diğer hukuk metinlerine müracaat ederek, az önce hocam da söyledi, bu şer’i hukukun temel kaynakları üzerinden üçlü bir yapıyı birlikte götürmekte, birlikte ele almakta fayda var. Bir tarafta İslam hukuk teorisi öbür tarafta evrensel hukuk teorisi ve bir taraftan da Osmanlı “imperium” anlayışına da bağlı olarak ortaya çıkan hükümler, kanunnameler bunun kodifikasyon kısmını oluşturuyor. Kodifiye ediliyor çünkü İslam hukukunda olmayan bir şey aslında kodifiye edilmesi, maddeleştirilmesi, tatad edilmesi. Bu da çok dikkat çekicidir. Buna bağlı olarak Osmanlıyı bir “kanun devleti” olarak tanımlamak gerekir. Sonraki süreçte Osmanlı kanunnamelerinin ve içerdiği hükümlerin şer’i hukuka göre ele alınarak, bir yoruma tabi tutulma süreci yaşanıyor. 17. yüzyılın belki ortalarından itibaren İslam hukukunda arazi-i öşriyye, arazi-i haraciyye konularına, ama miriyye diye bir şey yok, Osmanlı hukuk uleması bakıyor, . Bu yapıyı, Ebussuud da dâhil olmak üzere hukukî bakımdan anlamlandırmaya çalışıyor. Sonraki dönemde de tatad edilmiş kanun maddeleri bu kez soru-cevap formülasyonu yani klasik fetva formülasyonu ile yeniden ele alınmaya çalışılıyor. Kanunname formatından fetva formatına dönüştürülüyor. Aslında böylece Osmanlı hukuk sistemi; idare hukuku ve pratikler açısından bir kargaşaya bürünüyor. Konuyla ilgili sanırım İnalçık Hocanın da bir makalesi vardı. Yani böyle bir sistem üzerinden gidilirse, tabii bu çok genel bir tablo ama sonuçta Türk hukuk tarihinin önemli bir kısmı Osmanlı dönemi, belli başlı konularıyla ele alınır diye düşünüyorum. Onun için ben merkezin ve sizin bu toplantınızın çok hayırlara

vesile olacağını düşünüyorum. Allah kolaylık versin!

Mehmet Akif Aydın: Çok teşekkür ederim. Tabii inşallah gerek bu merkez gerek benzer diğer merkezler hepimizin müşterek çabalarıyla belli bir noktaya gelecek. Desteklerinize her zaman muhtaç olacağız. Yunus Hoca sizi de dinleyelim, Yunus Uğur sevgili Yunus Uğur Hocam.

Yunus Uğur: Hocam burada pek çok üst başlık çıktı. Tanım, kapsam, kavramlar, meseleler... Bunlar gerçekten büyük işler, uzun dönemli işler, siz de sınır koymaya çalışıyorsunuz haklı olarak ama bizim sizden beklentimiz yüksek. Siz en azından Osmanlıların hukuk çerçevesini, haritasını bize çıkarsanız merkez olarak, biz de içini doldurmaya çalışsak güzel olur. Kurumlar yani -mahkemeden başlayıp divana, işte beylerbeyliği ve sancakbeyliği ve şeyhülislamhğa, -aktörler-, -kadı gibi Müslüman ve Gayrimüslimler arasında hukukî süreci işleten kişiler-, ve kaynaklar -şeriyye sicilleri, şikâyet defterleri, defter serileri gibi-, üzerinde bu dediğimiz farklı disiplinlerden kişilerin tartışacağı ortamlar hazırlansa, önceden hazırlanarak gelip tartışılrsa sanırım bahse konu olan farklı uzmanlıklara sahip kişilerin etkileşimi mümkün olur. Konuları yoğun bir şekilde birlikte düşünmeye başlarız. Örneğin kadı meselesi ile ilgili disiplinlerden kişiler bir araya gelse ve kadının hem hukukî formasyonu, fihhi formasyonu hem şehirdeki rolü-çünkü Osmanlı şehir tanımı içerisinde kadı çok önemli bir yerde duruyor- birlikte tartışılrsa ne verimli olur. Bu tür ortamlar, çok eksikliğini hissettiğimiz ortamlar. Derli toplu bir tartışması da yok zaten bunların. Oysa bu meselelere derli toplu çerçeveler oluşturmaya ihtiyaç var ve merkezde düzenlenecek çalıştaylar bu ihtiyacı önemli ölçüde karşılar.

Mehmet Akif Aydın: Hocam inşallah. Yani bu çalıştayların meslek içi çalışmalarına katkı yapacağına inanıyorum. Siz bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili bir şey yapmıştınız sonra onu notlar olarak yayınladınız. Mesela o çok istifadeli oldu, yayınlarsak biz de istifade etmiş oluruz. Bu ilk hukuk tarihinin problemler-

riyle ilgili genel çalıştaydan sonra zaten biraz daha belli bir noktaya odaklanmış çalışmaların yapılması inşallah hepimizin, hepimizin himmetleriyle mümkün olabilir. Ben katkılarınızdan dolayı teşekkür ediyorum. Mehmet Canatar Hoca, yine bir ikinci tur olarak siz ne söylersiniz?

Mehmet Canatar: Ben öncelikle Feridun Hoca'nın belirttiği bugüne dokunmak kavramına önem veriyorum. Gerçekten sadece soyut, zamanında olmuş şeyleri ele almak son derece eksik gibi geliyor bana. Mesela İpşirli Hoca'nın, hâlâ önümde duruyor bitirmek üzereyim, Osmanlı İlmiyesi'ni okuyorum, II. Mahmud döneminde yapılanları anlatıyor. İşte vakıfların tevhidinden bahsediyor, bunların bir kısmının ister istemez bazı şeylere, yeniçerilerin ortadan kaldırılmasından başlayarak günümüzle bağlantısını kurarak daha iyi anlattığını düşünüyorum o dönemi de bu dönemi de. O açıdan Feridun Hoca'nın belirttiği hususu destekliyorum, bugüne dokunması gerekiyor yaptığımız çalışmaların, soyut kalmamalı. Öte yandan, bilimsel şüpheyle yaklaşımın bundan sonra yapılacak çalışmalar, yaptıracağımız çalışmalar, hocalarımız olarak sizlerin yaptıracağı çalışmalarda esas olması gerektiğini düşünüyorum. Yine madem hukuk, fıkıh diyoruz, hadesten tahareti, hamasetten taharet şeklinde de bilimsel anlamda uygulamak, toptan savunma veya toptan redde mesafeli olmak gerektiği düşüncesindeyim. Yine Sosyal Bilimler Enstitülerinde biraz önce belirttiğiniz, ortak müşterek doktora, yüksek lisans programlarının açılması veya açılması için girişimde bulunulması belki çok daha katkı sağlayıcı bir şey olur, onun da iyi olduğunu düşünüyorum. Yetişmekte olan öğrenciler bağlamına baktığımızda, özellikle Fethi Hoca'ya teşekkür ediyorum, sağ olsun benim iki dönemdir Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde görevlendirilmem noktasında vesile oldu. O vesileyle ben öğrencilerle, o alanda doktora yapmakta olanlarla tanıştım. Onların bir kısmı burada. Dolayısıyla onların da başta Akif Aydın Hocamın yönlendirmesiyle de Fethi Hocamın destekleriyle de

çok başarılı çalışmalar yapmaya başladığını görüyorum. Hatta onlardan bir tanesi geçen sene doktora öğrencisi olduğu halde yüksek lisanstaki dersimi aldı ve kendi öğrencilerim, arşivcilik bölümü öğrencilerine çok büyük farklar attı bütün okumada, anlamada, izah etmede; doğrusu gıpta ettim. Keşke benim bölümdeki öğrenciler de bu çerçevede olabilse dedim, o açıdan ümitvarım, yeni yetişmekte olan Türk hukuk tarihi araştırmacıları bağlamında. Bunun dışında, şunu da dikkate almamız lazım, genelde biz Türk toplumu olarak göç yolda düzülür kavramını ön plana çıkarıyoruz. Hukukta da sanıyorum uygulamayı teoriden önceye getiriyoruz, önce bir uygulayalım ona göre teorisini oluştururuz mantalitesi sanki bizim genlerimize mi işledi bilmiyorum. Bu açıdan da bazı meselelere bakışta bunu da göz önünde bulundurmak gerektiğini düşünüyorum. Hepinize teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. Evet biraz genlerimizde böyle bir yapı var, onu inkâr etmek mümkün değil. Abdurrahman Bey siz ikinci turda ne söylemek istersiniz.

Abdurrahman Atçıl: Çok teşekkürler. Yani hocalar söylenebilecek şeylerin hemen hepsini söylediler, önemli noktalara parmak bastılar. Ben yine ilk konuşmama paralel olarak aslında, yani orada altını çizmediğim, belki bu hukuk tarihçiliğinin şimdiye kadar yapıldığı şeklienden biraz daha farklı yapmayı denemek anlamında, yani uluslararası trendleri dikkate alabiliriz. İşte diyelim ki Amerika'daki seçkin üniversitelerde bu hukuk tarihçiliği nasıl yapılıyor? Zannediyorum herhalde bu ilk atölye çalışmalarından sonra daha uzman konuşmalar serisi veyahut da yine böyle atölye çalışmaları yapılacak. Belki orada bu trendlerin ne olduğu uluslararası olarak, yani nasıl çalışılıyor, daha norm temelli mi çalışılıyor yoksa sosyal süreçlere mi bakılıyor? İşte doktrin mi çalışılıyor veyahut da bunların hepsi bir araya nasıl getiriliyor? Yani burada kendi yaptığımız eleştiriyi belki birazcık onlara da bakarak yeniden, nereye gidebiliriz, nasıl daha bir öteye gidebiliriz; bu konuda illaki her gördüğümüzü de almak anla-

mında değil de böyle bir tenkit süreci iyi olabilir diye düşünüyorum. Bir de bu kaynaklar konusuna çok vurgu yapıldı. Birçok hocamız bu konuya dikkat çekti. Fakat benim yine dikkat çekmek istediğim bir mesele var. Özellikle Osmanlı Hukuk Tarihi çalışılırken kaynaklar bağlamında Gayrimüslimler Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerin hukukla ilgili ürettikleri kaynaklara özel bir önem verilmesi gerekiyor. Yani Osmanlı arşivi üzerinden artık Gayrimüslimleri, sadece Osmanlı arşivi kaynakları üzerinden veyahut da sadece şeriiye sicilleri üzerinden çalışmanın çok hakkaniyetli olmadığını düşünüyorum. Özellikle Yahudilerle ilgili yayınlanan bu responsalara falan baktığı zaman insan çok etkileniyor, bambaşka bir dünya var, bildiğim o olduğu için onu söyledim. Yani responsalarla ilgili okuduğum örnekler, bizim biraz da o taraftan da bakmamız lazım neler dönüyor diye...Belki bu uzmanlaşmış çalışmalar minvalinde onlar da dikkate alınabilir diye düşünüyorum. Kaynak yayınları ile ilgili olarak, kanunnamelerle ilgili birkaç defa laf geldiği için söylemek isterim, birçok hocamın bildiği üzere bir proje yürütüyoruz Sabancı Üniversitesi'nde. Bunun ana damarlarından bir tanesi kanunnameler. Özellikle bu sancak kanunnameleri ile ilgili olarak kapsamlı bir ürün vermek istiyoruz. Barkan ve Akgündüz'ü elden geçirdik, neler var neler yok; bir de olmayanları da mümkün olduğunca tespit etmeye çalıştık, nüshaları ilişkilendirerek. Eğer kısmet olursa bir iki yıl içerisinde, dijital olarak bunların hepsinin transkripsiyonlarını yayınlamak istiyoruz. Bu nüshaların ilişkileri, konu, mekân ve zaman etiketleri ile birlikte verilmiştir, onu da bu vesileyle söylemek isterim. Bu merkezin çalışmaları, bu kaynak yayını veyahut da kaynakların tanıtılması noktasında devam ederse, bizim tek ilgimiz kanunname değil ama kanunname ile ilgili böyle bir niyetimiz var ve bayağı da ilerledik, en azından kataloğunu şu anda tamamladık. Onu da bu minvalde belirtmek isterim, o yönde bir katkı yapabiliriz merkezde veyahut da iş birliği yapabiliriz diye düşünüyorum. Çok teşekkür ederim hocam, hayırlı olsun!

Mehmet Akif Aydın: Ben teşekkür ederim. Bu sancak kanunnameleri araştırmacıların çok işine yarar. Şimdi bizim son zamanlarda özellikle mahkeme defterlerinin çok kullanılmasında bizim 100 ciltlik yayının çok etkisi var, niye çünkü çok kolay ulaşılabilir. Şimdi sadece yayınlanmış olmak yetmiyor, yani dijital ortama aktarınca araştırmacılar çok kolay ulaşıyor. Şimdi son Tarih Kurumu Kongresi'nde Feridun Bey hatırlar, orada bir çalışma yapıldığını söylediler. Yani tarihle ilgili bütün makaleleri ve veri tabanı tipi neşriyatı PDF olarak bir merkezde toplamak istiyorlar. Bu gerçekleşirse gerçekten çok daha derinlik kazanır araştırmalar. Mühimme defterlerinin bir kısmı yayınlandı fakat her yerde yok, araştıran mutlaka buluyor da mesela bu mühimme defterlerinin yayını daha da genişletilse ve internete açılrsa, bir 50-100 defter, bu defa biz mühimme defteri veya ahkâm ve şikâyet defterlerinin çok daha kullanıldığını göreceğiz. İnşallah önümüzdeki süreçte zannediyorum bu dijital yayınlar giderek artacak, gelişecek biraz daha işimiz kolaylaşacak diye düşünüyorum. Şimdi şöyle bir ikilem de var; bir taraftan öğrenciler konu bulmakta ciddi zorluk çekiyorlar, hep bize geliyorlar hocam ne çalışayım. Bir taraftan da bizim çalışılmasını istediğimiz, bugün burada ortaya konan nice konular var ama o tarafa hiç kimse yönelmiyor, niye çünkü çok ciddi araştırma gerekiyor, bir altyapı gerekiyor, o altyapı olmayınca çalışılmıyor. Bu yüzden de belli alanlara sıkışılmış vaziyette. Sosyal bilimlerin diğer alanlarında da böyle bir sıkışıklık var. Şimdi İSAM'da veri tabanları var, işte doktora tezleri veri tabanı, birbirinin tekrarı birçok tez bulmak mümkün. Bu konuda hem ihtiyaç var hem tekrarlamaktan kaynaklanan problemler mevcut; bunu zaman içerisinde inşallah el birliği ile aşarız diye ümit etmekten başka şu anda olumlu bir şey söylemek içimden gelmiyor. Kenan'cığım seni dinleyelim.

Kenan Yıldız: Tabii hocam, ben de söyleyeceklerimi söyledim esasında ama aldığım notlardan birine dikkat çekmek isterim yine. Biz tabii bu sicilleri zikrederken özellikle kadı sicili deme kolaylığına

gidiyoruz. Ancak bu sicillerin hepsi kadı sicili değil. Bunu da yakın zamanda dikkatimi çeken bir nokta dolayısıyla fark ettim. Mesela Evkaf Müfettişliği Mahkemesi var biliyorsunuz, Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği... Evveliyatında bu mahkemenin ismi Evkâf-ı Haremeyn-i Şarifeyn Müfettişliği idi. Sonrasında Evkaf-ı Hümayun Nezaretî'nin kurulması dolayısıyla bu mahkeme Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği adını aldı. Ama biz bu mahkemenin defterlerine de başında kadı olmamasına rağmen, herhalde çok kolayımıza geldiği için, kadı sicili ismini yakıştıyoruz. Bu türden kavram sorunlarımız da var, kurumları tabii çok iyi tanımadığımız, bilmediğimiz için işte İpşirli Hoca'nın söylediği o 27 mahkeme var. Bunların hepsi mahkeme miydi veya hangi tür mahkemeydi, İstanbul'un neresinde konulanmıştı ve hangi bölgedeki olaylarla ilgilieniyorlardı? gibi kurumsal bir hikâyeyi çok iyi bilmiyoruz. O yüzden ufak bir dikkat çekme bilgisi olarak belirtmek istedim. Hepsi şeriyye sicili olarak ifade edilebilir bu defterlerin, ama kadı sicili değil, yani o kavramları kullanırken de herhalde en başta dikkat etmemiz gereken hususlardan biri. Bilmiyorum siz ne dersiniz buna Akif Hocam?

Mehmet Akif Aydın: Kadı sicili biraz bizim şeyimiz doğrusu, bu defterleri ilk yayınlarken şeriyye kelimesi biraz yasaklı kelimeler cümlesindendi. Biz bununla 2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti ajansına başvurduğumuz zaman, bu şeriyye sicilleri deyince buna bir destek almamız çok zor olacak göründü. Açıkçası bugünkü gibi bir ortam mevcut olsa buna orijinali şeriyye sicili derdik. Senelerdir kullanılan bir isim bu. Kadı sicili biraz daha nötr bir kavram gibi geliyor özellikle bazı aydın kesimlerde. Biraz zamanın kısıtlayıcı anlayışından kaynaklandı bu ama yani galat-ı meşhur haline dönüştü maalesef.

Kenan Yıldız: Dönüştü ama tabii Evkaf Müfettişliği'nin başında, dikkat ettiğimizde belki fark edeceğimiz bir şey, bir kadı yok. Bir müfettiş var, adı üstünde müfettişlik mahkemesi, müfettişlik sicili de denmediği, böyle bir kavram Türkiye'de oluşmadığına göre kadı

sicili demek kolayımıza geliyor. Tabii bu bir örnek ama önemli bir örnek. En azından bizim bu alanda çalışanlar olarak bu kavram konularına çok dikkat etmemiz gerekiyor. Bu noktada belki sizin üstleneceğiniz bu misyonla, sicil bağlamında hukuk tarihi özelinde bir kavram indeksi ve kavramlar sözlüğü yapmak herhalde elzem gibi görünüyor hocam. Bu benim söyleyeceğim, teşekkürler.

Mehmet Akif Aydın: İnşallah! Peki Cihan Hoca'dan da birkaç cümle alsak, ona hiç söz vermedim. İstanbul Hukuk Fakültesinde hukuk tarihi hocamız, sevgili Cihan.

Cihan Osmanağaoğlu: Çok teşekkür ederim sayın hocam. Öncelikle katılımcı hocalarımın konuşmalarından yararlandığımı belirtmeliyim. Özellikle terminoloji ve literatür konusundaki ifadelere ben de katılıyorum. Burada sıklıkla belirtildiği üzere, sadece hukukçuların değil, ilahiyatçıların, tarihçilerin ve arşivcilik eğitimi almış olan hocalarımızın da çalıştığı bir alandayız. Kapsamı geniş disiplin (Hukuk Tarihi ve Türk Hukuk Tarihi disiplinleri) içinde, farklı disiplinlerde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi almış akademisyenler olarak araştırmalarımızı yapmaktayız. Türk Hukuk Tarihi denildiğinde, hukukunun diğer alanlarında aranmayan Osmanlı Türkçesi okuma ve anlama bilgisine sahip olmak gereklidir. Bu gereklilik, Türklerin ekseri çoğunlukla Müslüman olarak İslam Hukuku alanına girmeleriyle beraber, hukukun kaynağı olan Temel Fıkıh kitaplarının Arapça olması sebebiyle, belirli bir oranda Arapça bilgisini de beraberinde getirebilmektedir. Buna bir de Farsça eklenip, Hukuk Tarihi Anabilim Dalında çalışmak isteyen ve Hukuk Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamlamış öğrencilere daha en başından, Osmanlı Türkçesinin yanına bir de Arapça ve Farsça öğrenme zorunluluğundan bahsedilince, derece ile mezun olmuş akademisyen adayları, hukukun başka branşlarına kaymaktadırlar. Formasyonu iyi olan adaylar, bu disiplin içerisinde zamanla çalışma konularına göre, eksikliklerini tamamlamaktadır. O yüzden daha en başından adayın bu şekilde gözünün korkutulmasından yana değilim. Arap-

ça, Farsça ve Osmanlıca metinlerin transkripsiyonuna yönelen Türk Hukuk Tarihi araştırma görevlilerinin ve öğretim üyelerinin bir kısmı, bu çaba içinde, hukukunun temel kavramlarını ve teorik bilgilerini unuttur vaziyete gelmekte, karşılaştırmalı çalışmalara yönelmeye gerek duymadıkları görülmektedir. Lisans teorik bilgilerini, Yüksek Lisans ve Doktora döneminde daha da geliştirmeleri gerekirken tam tersi olmakta, lisans döneminde aldıkları teorik bilgilerin de gerisinde kalmaktadırlar. Bu durum, karşılaştırmalı inceleme yapmaya gerek görmeyen, hukuk disiplinine ait teorik bilgidен yoksun, sadece transkripsiyon ve türevlerini Türk Hukuk Tarihi çalışması olarak gören, teorik bilgidен yoksun olduğu için anakronizme düşen bir grup Türk Hukuk Tarihiçisi ile karşılaşılmasına sebebiyet vermektedir. Çünkü Türk Hukuk Tarihi araştırmaları, Hukuk Tarihi disiplininin alt branşlarındanadır. Dolayısıyla burada “hukuk”un tarihi çalışılmaktadır. “Hukuk” nedir? Sorusundan başlayan bu disiplinin, gerektiği gibi araştırılabilmesi için hukuk disiplininin, temel kavram ve ilkelerine, gelişim sürecine, çeşitli alanlarına hiç değilse hukuk lisans eğitimi düzeyinde hâkim olmak gerekir. Yani söylemek istediğim şudur: Hukuk formasyonu olmayan kişilerin Hukuk Tarihi ve dolayısıyla Türk Hukuk Tarihi disiplini içerisinde çalışmaları zordur. Örneğin “havale” ya da başka bir hukuk kurumunun tarihini, gelişim sürecini yazabilmek için, öncelikle bu kavramın ne olduğunun, unsurlarının, kapsamının ortaya koyulması, bu kavramın içinde bulunduğu alandaki tüm bağlantıları ve hukukun diğer alanları ile ilişkisi bağlamında incelenmesi gerekir. Yalnızca havale kavramının manasının ve unsurlarının bilinmesi yetmez, bağlantılı hukuk kurumu ve kavramlarının bilinmesi; öncelikli olarak da hukukun genel ilkelerinin gözden kaçırılmaması şarttır. Hukuk lisansı olmayan araştırmacıların, hukuk literatürü bağlamındaki eksiklikleri ve kavramları değerlendirmelerindeki sıkıntılar da yayınlarında görülmektedir. Bu dediklerimden şu sonuç çıkmamalıdır: Hukuk Tarihi çalışmalarını sadece Hukuk Lisansını tamamlamış araştırma-

cılar yapabilir. Ancak Şu da bir gerçektir ki çalışılacak konuda gerekli hukuk disiplinin kavramlarına hâkim olunmalıdır. Aksi takdirde çalıŐımlarda varılan sonuçlarda değerlendirme hataları olabilmektedir. Ek olarak Şu konuyu da ifade etmeliyim ki Türk Hukuk Tarihi alanındaki bazı çalıŐımlar için yalnızca modern hukuk formasyonu da yeterli olmayabilmektedir. Örneğin, hırsızlık konusundaki kitabımı hazırlarken tespiti gereken en önemli hususlardan birisi Şu olmuŐtur: Molla Hüsrev'in kitabında geçen "Münye" isimli eserin kime ait olduğunun tespiti. Molla Hüsrev "Münye'de zikredilmektedir ki hükümdar hırsız siyaseten katledebilir" diyor. Şimdi hangi Münye? Çünkü bir tane Münye yok, birden fazla Münye var. Acaba hangisi? Süleyman Kaya Hoca'ya ulaŐtıđ ve sorduk, hangi Münye olduğunu, hemen cevabımızı aldık. Bilmediğimizde, bilen hocalarımızdan yararlanmamız gerekir diye düşünüyorum. Seküler modern hukuk formasyonu doğal olarak İslam hukukunun temel kaynaklarını öğretmez. Derinlemesine inceleme yapmak zorunda olan hukuk lisansına sahip hukuk tarihçisi bu kaynaklara yapacağı çalıŐımlarla hâkim olmak zorundadır.

Netice itibarıyla Şunu söyleyebilirim: burada dile getirilen fikirlerden yararlandım ve hocalarımın söyledikleri beni çalıştığım disiplin bağlamında heyecanlandırdı. Ancak burada dile getirilen önerilerin, sadece bir-iki enstitünün ya da merkezin çabalarıyla gerçekleştirilemeyeceği fikrindeyim. Devletin kurumlarının da personel yardımı ve maddi bakımdan yardımcı olması gerektiğini düşünüyorum. Doçentlik çalıŐımda da yazdım. Örneğin, devlet arŐivlerinde bulunan evraklar, defterler, Şeriyye sicilleri vs. Türk Hukuk Tarihinin temel arşiv vesikaları devletin ilgili birimlerince günümüz Türkçesine aktarılmalıdır. Aksi takdirde hukuk tarihimizin temel kaynaklarının modern literatüre dahil edilmesi, araştırmacıların liyakatine, inisiyatifine, çalışma azim ve gücüne kalıyor. Bu durumun da disiplinimiz için bir dezavantaj olduğunu düşünüyorum. Devlet kurumlarının uzmanları beraber çalıŐarak, çalışanların emeğinin

karşılığının devlet tarafından karşılanmasıyla olabildiğince çok sayıda arşiv vesikası günümüz Türkçesi ile toplumumuza kazandırılmalıdır. Bu konuda geç kalınmış olduğunu düşünüyorum. Konuya ilişkin kurulmuş enstitüler, merkezler vasıtasıyla, belki yetkili kişilerin farkındalıkları arttırılabilir. Bu bağlamda İSAM'ın katkısı, sizin ve grubunuzun emekleri dile getirilmelidir. Sözün kısası, devletin ilgili birimlerinin yönlendirmesiyle, Osmanlı Devleti'nden toplumumuza miras kalmış arşiv vesikalarının, zaman içinde, bir sıralama dahilinde, liyakatli kişilerden oluşturulan bir komisyonla, günümüz Türkçesine transkripsiyonunu yaptırılmalıdır. Devletin katkısı ile planlanmış olan bu transkripsiyon hareketi, Türk Hukuk Tarihi branşında çalışan araştırmacıların, bir adım önde çalışmaya başlamasını sağlayacaktır. Bireysel emeği ile, kendisinin hayatı boyunca transkripsiyonunu yapamayacağı sayıdaki belgeyi görebilecek olan araştırmacı ise, değerlendirmelerinde “doğru”ya daha yakın olacaktır. Yine bu transkripsiyonlar uzmanları tarafından ekip halinde yapılmasıyla böylece transkripsiyonlardaki yanlışlıklar en aza indirgenmiş olacaktır. Bir transkripsiyon çalışması, başlı başına hukuk tarihi çalışması değildir, bilakis, Türk Hukuk Tarihi disiplinin vasıtalarından / kaynaklarından birisidir. Üzerindeki doğru değerlendirmeler hukuk nosyonuna, hukuk formasyonuna sahip olmakla olur. Ancak biraz evvel de ifade etmeye çalıştığım gibi, burada pozitif hukuk eğitimi de yeterli değildir. Hukuk tarihçilerinin aynı zamanda hiç olmazsa Hanefi fıkımın kabullerine de belirli bir oranda hâkim olması gerekiyor. Bu konudaki klasik fıkıh kitaplarının Türkçe çevirilerine sahip olmamız da bizim için avantajdır. Bu şekilde sözlerimi tamamlamak istiyorum. Söz verdiğiniz için teşekkür ederim sayın hocam.

Mehmet Akif Aydın: Benim açımdan çok yararlı bir çalıştay oldu, bu arada bizim mahkeme defterlerinde Mehmet Akman Hoca'nın hakkını teslim etmeyi unuttum. Onun çok ciddi bir katkısı oldu, İpşirli Hoca ve Feridun Hoca ile birlikte. İnşallah bundan

sonra bu çalıştaylar dizisi devam edecek. Elbirliğiyle hukuk tarihi çalışmalarını bir ileri noktaya ulaştırabilirsek, bu noktada doğrusu vazifemizi yapmış olacağız. Katkılarınızdan dolayı hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. İnşallah bunların çözümünü sizlere ulaştıracaağız ve diğer çalıştaylarla bütünleştirdikten sonra, bunu bir alıştay notları olarak yayınlamayı düşünüyöruz. Hepinize ayrı ayrı çok teşekkür ederim.

HUKUK TARİHİ ÇALIŞMALARI-1

-METOT VE KAYNAKLAR AÇISINDAN-
26 OCAK 2022

İstanbul Medipol Üniversitesi bünyesinde yakın zamanda bir Hukuk Tarihi Araştırmaları Merkezi kurduk. Bu merkezde hukuk tarihi çalışmalarına imkân ölçüsünde bir katkı yapmayı arzu etmekteyiz. Araştırma alanlarını, metotları, bugüne kadar yapılanları, yapılmayanları, eksik yapılanları, yapılması gerekenleri konunun uzmanlarıyla bir çalıştay dizisiyle değerlendirelim; iyi yapılanları, eksik yapılanları, yapılması gerekenleri görelim istedik. Bu çalıştay serisi hukuk tarihinin multidisipliner yapısı sebebiyle farklı disiplinlerde uzman kişilerle katılımıyla yapıldı. 26 Ocak 2022 tarihinde yapılan serinin ilk çalıştayında tarihçiler söz aldı.

